Тувинская
ордена знамени
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 121 (13121) | 1986 чылдың май 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

АМУР ЭРИИНГЕ ХООРАЙ ТУДАР

НИЖНЕТАМБОВСКОЕ. (Хабаровск край). (СЭТА-ның корр). Май 22-де Ыракы Чөөн чүктүң күчүлүг хемниң эриинде чеде берген Бүгү-эвилелдиң СЭКП-ниң XXVII съездизи аттыг шалычы отрядының дайынчылары Амур кыдыынга чаа коорайны тудуп тургузарының дугайында Төрээн чурттуң чагыын алганнар. Краснодар крайдан, Воронеж, Кемерово болгаш Тамбов областардан, Украинадан болгаш Белоруссиядан чүс-чүс аныяк эки-турачылар алдаржаан Амурда-Комсомольскиниң үлегинин үжен ийи чылда-ла салган кижилерниң күш-ажылчы маадырлыг чоруун үргүлчүлээри-биле Нижнетамбовское дээр буруп орус суурда чедип келгеннер.

Отряд дайынчыларының олуруп алган келгеин «ГДР-ниң 30 чылы» дээр теплоход Хабаровскиден үнгеш, бодунуң орукка кыра чаңгыс доктаараан чери ол чалымнар хоорайы болган. Орта хоорайны тудуп тургузар дээш үжен чылдарның комсомолчуларының «Коминтерн» болгаш «Колумб» дээр пароходтарның чадаларындан 54 чыл мурнуида дүшкен эриинге ол теплоход доктаараан. Ам ол төөгүлүг черде баштайгы тудугжуларга тураскаал бедий берген гурар. Аныяк-чалыы салгакчыларны комсомолдуң хоочуннары чылыы-биле, чүректиг ханызындан уткуп-хүлээп алганнар. Амур эриинең баштайгы тудугжуларының алдарлыг-чаагай чаңчылдарын үргүлчүлээриң олар чагып турганнар. Комсомольскиниң баштайгы маадырларының таварышканы мышкаш ыңдыг бергелер сезен чылларның эки-турачыларынга турбас болбайынан. Олар майгынарга болгаш чер бажыңнарга-даа эвес, а эптеп турган, тутканы дегем-чырык, чаагайыттынган бажыңнарга чурттаарлар. ВЛКСМ-ниң Хабаровск крайкомунуң бо чылдың эгезинде четчелеп, тургусканы «Амур чоогунуң комсомолчузу» дээр шалычы отрядының ооллар болгаш кыстары ыңдыг болзун дээш кызымаккай ажылдаанар. Олар аңаа шынап-ла кызымаккай ажылдаан. Хабаровскиниң комсомолчузу аттыг болгаш Баштайгы десантының аллейзы дээр ийи кудумчу тургустуган. Каас-чараш коттеджилер, магазинер, столовая сап-дорт чыскаай тургулаккан.

КҮҮСЕДИКЧИ САГЫЛГА-ЧУРУМ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында механизатор Александр Монгуш ай санында тиилекчи болуп турар. Ооң чажыды — бодунга бүзүрээн техниканы А. Монгуштуң тергиин эки билири, аңаа хумагалыы, ажыл-агыйның сорулгазын медереп билири, күш-ажылга сагылга-чурумнуу болуп турар. Бо беш чылдың эгезинден тура безин аңаа быжыглаан «Беларусь» үрелиишкин ужун хензигдаа када аңаа туруп көрбээн. А тракторист кижиниң ажылы хөй — чылдың кайы-даа үезинде аңгы-аңгы участоктарга аңгы-аңгы ажылдарны кылыр.

Мурнакчы механизатор Александр Монгуш бо чылын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Чыл планын он бир ай дургузунда боттандырарын, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип алырын хүлээнген. Ооң чаңгыс чер чурттуглары, кады ажылдап турар өөрү механизаторнуң сөглээн сөске ээ болур дээрзинге бүзүрээннер. Чүге дээрге, ооң сөзү ажыл-херек-биле кажан-даа карышпайн келген.

Бо дээрге сөс биле ажыл-херектиң карышпазының фактызы-дыр. Ону күүседикчи сагылга-чурумнуг кижи ынчаар кылып шыдаар. Сөглээн сөс ээлеттинмес, алдынган шиитпирлер күүсеттинмес болза, күш-ажылчы коллективке чедиишкиннер келбес, салган сорулга боттанмас, бурунгаар базымнар кылдынмас. Ынчан практиктиг ажыл-чорудулгалар чүгле күзээшкиннер болуп артып калыр. Ынчангаш партия болгаш совет органнар, хөй-нийти организациялары организакчы ажылды күштелдирер, хөй аазаашкыннар бээр, кыйгырыглар салыр чоруктарны эвээжедир ужурлуг. Сорулга — боттуг байдалды ханы сайгарары, сөглээн сөстү тодаргай ажыл-херектер-биле быжыглаары, ажылга чаа, ажыктыг аргалар ажыглаары.

Күүседикчи сагылга-чурум деп чүл? Ол дээрге, кижи бүрүзүнүң бодунуң ажыл-херээн ак сеткилдит, шынчы боттандырары-дыр. Ынчан ол бүгү күжүн, билиин ажыл-херекке бээр, нийти түннел дээш бодунуң харыысалгазын бедидер ужурлуг. Бүдүрүлге ажылчыны кижи ажылга корум-чурумнуг болгаш организастыг болур, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар, материалдарга, чиг этке болгаш өскедаа курлавырларга камналгалыг болур ужурлуг. Тускай эртемниг специалист азы удуртукчу кижи эртем-техниктиг депшилгеге, улус ажыл-агыйын чаарты кылырынга эң хөй салыышкынын киирер, экономиканың ажыктыг чоруу хамааржыр айтырыгларны дарый шиитпирлээр, ажыл-агыйны чорударының чаа аргаларын калбаа-биле ажыглаар хүлээлгелиг. Кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге дидим, чүткүлдүг, шудургу хөделир ужурлуг. Үениң негелдези-даа ыңдыг, партия биске ынчаар хүлээндирип турар.

Республиканың партия болгаш совет органнары коммунист бүрүзү, удуртукчу бүрүзү, кижи бүрүзү күүседикчи сагылга-чурумнуң ужур-дузазын ханы медереп билзин дээш хөй чүүлдерни кылып турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээн партия хуралдарынга, чер-чер Советтериниң сессияларынга бо угланыышкынныг тодаргай ажылды кылып турар. Ону кайда чогумчалыг чоруткан болдур, ажыл-херектиң нийти байдалы ында чедиишкиниг, а бо айтырыгны кыры-биле көрүп турар черде чаартылга чок, эрги ёзунуң дөгейленген практиказы ам-даа хевээр болуп артпышаан.

Ажылга эде тургустунуушкун эң-не калбарып турар бо үеде күүседикчи сагылга-чурумну бедиринің бир кол быразы — кижи фактору, ажылдап турар кижи бүрүзүнге таарымчалыг байдалды тургузары. Күш-ажылды чаа ёзу-биле организастаарынче сагыш салыры чугула. Ону чедир көрбээнинден салдынган сорулга күүсеттинмейн турар чоруктарның фактылары ам-даа бар. Чижээ, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу чаа черже көшкен, дериг-херекселдерни чаарткан-даа болза, күш-ажылды организастаарының аргаларын чаартпаан. Заводта дааш-шимээнниң улуундан чамдык кижилер хөй удаа дыштанып ужурга таваржып турар.

Республиканың чамдык черлеринде үениң чаа негелдезин ёзугаар ажылдаарын кыйгырыглар-биле, көөргеткен хемчеглер-биле кызыгаарлаттынып турар таварылгалар база бар. Чаа ёзу-биле ажылдап турар бис дээр, а ол хирезинде бодунуң ажылында чаа чүүл көзүлбес. Ынчангаш ажылчын бүрүзүнден, удуртукчу бүрүзүнден негелдени партия, совет органнар, хөй-нийти организациялары күштелдирер ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелин кылып тура, эш М. С. Горбачев «Бир эвес чаа ёзу-биле ажылдап өөренмес, эргижирээн чоруктан болгаш консерватизмден ушпунуп шыдавас болзувусса, байдалды шын үнелээр дидим чоруувусту чидирип, ону боттуг шиниыы-биле көрбес болзувусса, базым-даа бурунгаарлап шыдавас бис» — деп, дөмдеглээн. Бо дээрге күүседикчи сагылга-чурумну шыңгыярадырының база бир негелдези-дир. Айыттынган сорулгаларны күүседирингe, чедиишкиннерже бурунгаарлаарынга делгем оруктү күүседикчи сагылга-чурум ажыдар дээрзин утпас ужурлуг бис.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу май 22-де болган хуралынга он ийиги беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Совет кижилер партияның XXVII съездизиниң шиитпирлериниге харыы кылыр чер болганда күш-ажылчы көдүрүүшкүнү болгаш чоғаадыкчы инициативаны көргүзүп, будүрүлгеин интенсификастаар талазы-биле партияның айыткан программазын ажылчерек кырынга боттандырарын хандырарынче оларның чүткүп турарын хуралга демделгээн. Бо бүгү чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедирининг, беш чылдың даалгаларын күүседириниң боттуг фактору болур ужурлуг Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартып чорударынга эки үндезинни салып турар.

Чарыштың кол-ла сорулгазы — хоорайларның болгаш көдээниң миллион-миллион ажыл-ишчилериниң инициативазын болгаш чоғаадыкчы күжүн көдүрери, чангыс-даа күш-ажылчы эгелээшкин кичээнгейден база деткимчеден ара калбазын дээш болдунарла бүгү үүлдерни кылыры боон турар.

Социалистиг хүлээлгелер күжениишкиниг планнарны чоғаадып тургузарының эң чүгүла хевири болган турар ужурлуг. Будүрүлгелерде болгаш организацияларда ажылдакчыларга материалдыг болгаш моральдыг идиг беришкиниң системазы хүлээлгелерни күүседири-биле сырый холбаалыг болур ужурлуг. Кол күжениишкинни будүрүлгенің ажыктыг чоруун улгаттырарынче, чаа техниканы шиңгээдириниче, продукция шынарын экижидеринче, күш-ажылдың чиг этгин болгаш материалдарның херек кырынга камнаттынарын чедип алырынче, керээде айыттынган хүлээлгелерни, чурттагиның болгаш социал-культура хереглелиниң еске-даа тудугларын кылырының плайнарын ыяап-ла күүседиринче утландырар херек.

Чарышты калбартып хөгжүдериниң экономиктиг, техниктиг болгаш социал-амыдырал байдалдарын тургузар талазыбиле партия организацияларының, бүгү чергениң удуртукчуларының сорулгаларының улгатканын, чарыштың түңнелдерин кызыы бөлүкке үндүрериниң ёзу барымдаалаар, таарымча чок практиказын шуут чок кылырыын, мурнакчы дуржулганы иептередип ажыглаар талазы-биле ажылды үндезинни-биле экижидеринии чугулазын Политбюро онзалап айткан.

Саналга техниказының талазы-биле кол угланыышкыннарга шинчилелдерни чорударын, перспективтиг электроникуг саналга машиналарын, электроникуг техника кылыгларын, дериг-херекселдерни болгаш материалдарны улус ажыл-агыйында тургузарының айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээрии дагзыр Информатика болгаш электроника талазыбиле төптүг бистиң чуртта тургузар дугайында саналдарны чүүлдүг деп көрген. Ол төп бо ажылдың талазы-биле акыдыма социалистиг чурттарның ЭДЧ кежигүнү чурттарның эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын боттандырып чорударында киржип турар чогуур организацияларыбиле сырый кады ажылдаар ужурлуг.

Политбюро мурнуда хүлээп алдынган шиитпирлерге контроль чурумун ёзугаар улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ыяап-ла күүседир хүлээлгелиг күрүшениң статистиктиг отчёттуг чоруун кызырар талазы-биле ажылдың чорун турарының дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадының чугаалажып көрген. Отчёт кинрер чоруктуң нийти хемчээлиниң барык ийи катап эвээжээнин демделгээн. Ынчалзажок отчёт бээр чорук, ылангыя адырлар аайы-биле отчёттар амдаа хөй боон артпышаан, ынчаарга, ону организастаарын улам сайырангайжыдары негеттинип турар. Доктааттынган чурум турда-ла, чамдык партия болгаш совет органнар, министерстволар болгаш ведомстволар дыка улуг хемчээлдиг немелде отчёттарны негээр, ооң ажыл-агый организацияларынга херек чок чергеле хөй ажыл кылдыртыр фактылар бар боон турар. Аңаа холбаштыр Политбюро партия комитеттеринден, министерстволардан болгаш ведомстволардан чер-чер Советтериниң күүскомнарындан отчёт хемчээлии улам кызырар болгаш күрүне статистиказының бүгү херээн экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын негээн.

Политбюро эш М. С. Горбачевтуң Румыниянуң Коммунистиг партиязының Чиигине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин көрген. Москвага ат салган документилериниң — ССРЭ биле РСР-ниң аразынга 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазының болгаш 1986—1990 чылдарда культура база эртем-техниктиг кады ажылдажылга программазының чугула үжүр-дузазын демделгээн. Ийи талалыг харылзааларын, а ол ышкаш ийи талага соңуургалдыг делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны соңушкаанынга сеткил ханыышкыны илереттинген. СЭКП биле РКП-ниң аразынга Совет Эвилели биле Румыния Социалистиг Республиканың аразынга пайыралды улам быжыглаарынче болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартырынче чүткүлдү демделгээн.

Эш М. С. Горбачевтуң Португалияның Компартиязының Чиигине секретары А. Куньялбиле ужурашканының дугайында информацияны дыңнаш, Политбюро тайбын болгаш социал депшилге дээш демисел талазы-биле ийи партияның аразында харылзааларны улам ханыладыры-биле холбашкан ооң берген түңнелдерин Политбюро чүүлдүг деп көрген.

Политбюро совет удуртукчуларның Испанияның чаваның Даргазы Ф. Гонсалес-биле ужуражыышкыннарының болгаш чугаалажыышкыннарының түңнелдерин көргеш, Совет Эвилели биле Испанияның аразынга бот-боттарын билир чорукту болгаш кады ажылдажылганы ийи чурттуң улустарының, Европага база ооң даштыкга-даа тайбыны, идегежилгени болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының эргежыктарынга дүүштүр улам калбартыр аргаларны ол чугаалажыышкыннарның боттуг байдалының берип турарын айыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга ол ышкаш чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш совет даштыкы политиканы амыдыралга боттандырып чорударының өскө-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Часкы хову ажылдары Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң тарылга шөлдеринде организастыг чоруп турар. Ында ногаалар өстүрер механизастаан бригада 160 га черни тарыырынга белеткээш, картофельди тарып олуртуруп доозар четкен. Ол ажылга механизаторлардан Донгак Амыр-оол, Ооржак Калбыш шалыпчы болуп, хүнде кылыр үлүүн ийи катап ажыр күүседип тураралар.

Картофельди сеялкаларже уруп, ону шөлче олуртурун башкарарынга Донгак Оюмаа, Хомушку Кара-кыс, Лариса Күжүгет кызымак үлүүн киирип келген.

ЧУРУКТА: «Хемчик» совхозта картофель олуртулгазында мурнакчы ажылдап турар ажыл-ишчилерден (солагай таладан) Донгак Амыр-оол, Хомушку Кара-кыс, Ооржак Калбыш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ИЙИГИ СУГГАТТЫ ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң хоотаа суггатчызы Доржу Монгулович Шулуун Иштин-Хем салбырның 8 кижиден тургустунган суггатчы звенозун он беш чыл улаштыр билдилиг удуртуп келген.

Звеноңуң суггатчылары он бирги беш чылдың доозукчу чылында 319 гектар сиген шөлүүнү бир гектарындан 17 центнер дүжүттү өстүрүп алган. Он ийиги беш чылды эгелеп тура, Д. М. Шулуунуң звенозу бир гектар шөлге онааштыр 20 центнер сиген дүжүдүн өстүрер бедиткен социалистиг хүлээлгеин алган. Олар Шивээлиг-Хемниң болгаш Иштин-Хемниң хову-шөлдеринде 300 ажыг гектар сигеннің бирги суггарылгазын эки шынарлыг дооскан.

Бо хүннерде суггатчылар Борбак-Арыгның сиген шөлүүнүң ийиги суггарылгазынче кирген. Ооң-биле чергелештир суггатчылар сиген шөлүүнде сараат кажааларының орнуун, хорум даштарны аштап арыглап, шөлден чайлады сөөртүр ажылдарны база чорудуп турарлар. Ийиги суггатты июньниң 20-нең бетинде доозар соругганы салган ажылдап турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ЧАШТЫРЫЛГА ДООЗУЛГАН

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозу часкы тараа чаштырылгазын дооскан. Ак-Шаттың хову-трактор бригадазы кызыл-тасты, суланы, арбайны хуусаазындан эрте чаштырган. Ол бүгү ажыл чаңгыс неделя дургузунда кылдынган. Механизаторлар техниканы эки септеп алганының түңнелинде чаңгыс-даа үрелиишкин болбаан. Кывар-чаар материалдар ёй-шаанда чедиртингеннер. Ол бүгү ажылды дуржулганнар бригадир К. Б. Монгуш билдилиг удуртуп турар.

О. МОНГУШ.

МОСКВАЧЫЛАР ТУДУП ТУРАР

«Мособлтудуг-5» трестиң тудугжулары Кызыл хоорайның төвүнде 1176 олуттуг школаны, 326 уруглар киирер садиктиң тудуун тудуп эгелээнден бээр үр эвес үе эрткен. Ында ийи бригада ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери дуржулганнар тудугжулар. Оны Иван Степанович Росляков удуртуп турар.

Кыска үениң иштинде ийи бригада 90 муң рубльдиг тудуун кылган. Чыл төнүүзүнге чедир тудугга 350 муң рубльди шиңгээдип алыр. Боттарының эккелгеин техника үзүктелиишкин чок ажылдап турар.

Ийи бригада ол ийи тудугну он ийиги беш чылдың үшкү чылында ажыглалга киирер деп планнап турар.

Бистиң корр.

СЕМИНАР БОЛГАН

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкыны бажыңнырга, район болгаш хоорай «Билиг» нийтилел организацияларның баштаар черлериниң даргаларының болгаш харыысалгалыг секретарьларының семинары-хуралы болуп эрткен.

Семинарны республикачы «Билиг» нийтилел организациязының баштаар черинің даргазы К. О. Шактаржык ажыктаан. Семинарга СЭКП обкомунуң лектор бөлүүзүн удуртукчузу В. Г. Колмаков «Лекция пропагандазынга пэртийжи удуртулганың айтырыглары», республиканың «Билиг» нийтилел организациязының баштаар черинің харыысалгалыг секретары К. Д. Будуков-оол «СЭКП-ниң XXVII съездизи болгаш ажылчы чонуң ортузунга лекция пропагандазын улам ынай экижилериниң талазы-биле «Билиг» нийтилел организацияларының сорулгалары», республиканың «Билиг» нийтилел организациязының баштаар черинің президиумунуң бюро кежигүнү, реферат Г. Г. Филимонова «Билиг» нийтилелиниң район болгаш хоорай организацияларының организастыг ажыл-чорудулгазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелдеринге дүүштүү эде тургузарының оруктары болгаш аргалары», «Билиг» нийтилелиниң Кызыл хоорай организациязының лекция пропагандазын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин-ге дүүштүр чорудуп турарының практиказы» деп лекцияларны номчаавыр.

Делегей байдалының дугайында лекцияны В. Г. Колмаков номчаан.

Семинарның түңнелинде дуржугга солчулгазы болган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХАРЫЛЗААЛЫГ БОЛУР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга нийти билиг болгаш профессионал школаларның реформазының Кол угланыышкыннарын боттандырар талазыбиле Барыын-Хемчик райкүүскомунуң ажылының дугайында база Бай-Тайга районнуң совхозтарында шээр малдың чидириниң болуп турар фактыларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Улус депутаттарының Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга райкүүскомнарының даргалары С. И. Ильенков, В. Х. Сүте-Маадыр оларның дыңнадыгларын Министрлер Чөвүлелиниң президиуму алган.

Школа реформазын амыдыралга боттандырарының айтырыгларын районнуң чер-чер Советтериниң сессияларынга чугаалашкан. Башкылар коллективтери болгаш районнуң улус өөредилге кылдызының ажылдакчылары школа реформазының Кол угланыышкыннарын амыдыралга боттандырарының план-хемчеглерин ажылдап кылган болгаш ону күүседириниң хемчеглерин ап чорудуп турар. Өөредилге-кижизидилге ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузар дээш эде тургустунуп, ажылдың дээштиг арга-хевирлерин дилеп, тып турар башкылар коллективтери, башкылар районда бар. Уругларны школага алды харлыындан өөредириниң айтырыын негеллеге дүүштүр тургузарының чамдык хемчеглери база алдынып турар. Ынчалзажок районнуң школаларында школа реформазын боттандырып турарында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Кандыг четпестерил ол? Районнуң чамдык школаларында өөредилге-кижизидилге ажылын тургусканы реформаның негелделеринге дүүшпес. Школа реформазы уругларның күш-ажыл кижизидилгезинче улуг кичээнгейни угландырып, ол талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган болгай. Ындыг турбуже, районнуң школаларында чугула бо айтырыгны тургусканында четпестер бар. Бааза будүрүлгелериниң дузазы, ужур-утказы маңаа чугула черни ээлээр ужурлуг. Школа коллективтери-биле оларның аразында ажыл-херекчи харылзаа ам-даа кошкак. Уругларның профессионал белеткели, күш-ажылчы кижизидилгези-биле холбашкан чугула бо айтырыгны чамдык коллективтерниң удуртукчуларының шоолуг кичээнгейге албайн турары таарышпас. Бааза бир өөредилге чылы дооступ турар болгай. «Чүнү кылган бис?» деп айтырыгны база будүрүлгелерниң удуртукчулары боттарының мурнуда тургузуп көөр болза, кымның канчаар ажыддааны ам тода көстүп келир ужурлуг. Будүрүлгелиг улуг районга келир үениң ажылчын кадрларының белеткели кичээнгейге турар ужурлуг. Ооң-биле кады күш-ажыл кичээлдери эртер кабинеттерни четчелээри чугула болуп турар, профугланыышкын айтырыны доктаамал кичээнгейге турар ужурлуг. Күш-ажыл кичээлдеринге ажыглаар эргежок чугула материалдар, дериг-херекселдер-биле мастерскаялар, кабинеттер долу хандырынмаан болуп турары канчаптаа таарышпас.

База бир чугула айтырыг — өөредилгеин кабинет системазы-биле чорудары —районнуң школаларында ооңум шиитпирлеттинип турар. Ол аргаже амдыызында дөрт школа шилчээн болуп турар. Өске школалар чугула бо айтырыгны дарый шиитпирлээр болза эки. Ооң-биле кады чамдык школаларда башкылаашкыннының методиказы чогуур деңнелде эвес, өөредилгениң техниктиг дериг-херекселдерин, көргүзүг материалдарын эвээш ажыглап турар. Чамдык эртемнерге, чижээлээрге, орус дылга, математиканы, физика, химияга өөренүкчилериң билиниң негелдеге дүүшпейн баарына ам-даа чедир көрдүнмейн турар чүүлдериң салдары бар болуп чадавас. Районнуң методкабинеди, школаларның методкаттыжыышкынары башкылар коллективтеринге методиктиг, практиктиг дуза чедирерин, мурнакчы дуржулганы иептередирин улам идепкейжидер болза эки.

Кижизидилге ажылын уругларның чурттап турар черинии аайы-биле чорудуп турза-даа, ында база чедир көөр ужурлуг айтырыглар бар. Моон кандыг түңнел үлүрүп болуруул? Школа реформазын амыдыралга боттандырар айтырыгларны районнуң чер-чер Советтериниң сессияларынга, күүском хуралдарынга чугаалажып турар-дыр. Чогум ол кайы хире дээштиг болуп турарыл? Хүлээп алдынган шиитпирлер күүсслдези саазын кырында артып каап турар эвес ыйнаан. Чугула бо айтырыгны күүскомнар, ажыл-агый удуртукчулары, районо, школа коллективтери ажыл-херекчи, харылзаалыг шиитпирлээрин ам-даа чедип албаан. Ылаңгыя район школаларның удуртукчулары школа реформазының база үениң негелдезинге дүүштүр ооңум эде тургустунуп турар дээе частырыг болбас. Школаларның башкылар коллективтери школа реформазының негелдезинге дүүштүр ажылдаары-биле ооңум хөөнден ушпунуп, тывынгыр, чогаадыкчы ажылдаар ужурлуг.

Бай-Тайга районнуң совхозтарында шээр малдың чидириниң болуп турарынга хамаарыштыр чугаа Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң хуралынга чидин-биле тургустунган. Малдың өлүп хорав турарының чылдагаанын тодаралы база дуза чедирер сорулга-биле көрдүнген тускай комиссия районга ажылдап турган. Малдың хөй чидириг ылангыя «Тээлиг» совхозка, ооң Кызыл-Даг салбырынга болган. «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарның хойжу коданнарында мал бажының чидириг база-ла эвээш эвес. Мындыг байдал кавчан тургустунуп келгеинл? Ону тайылбырлап чугаалаары черле артык эвес, өске ажыл-агыйларга өөредиглдаа болуп болгай.

Эрткен кыжын хар районнуң девискээринге кончуг чуга душкен, ийиде, кыш соок болбаан. Удуртукчулар, РАУК-түң болгаш совхозтарның удуртукчулары, специалистери, малчыннар ынчангаш бот оожургап, харыысалгазын кудулаткан болуп турар. Ол чүге чедиргеинл? Кыштаглаашкыныңың хүр эртериниге алыскан хөөннерден малдың ажаалда-тежээлдезин чогуур деңнелге чорутпайн турганы илерээн. Зооветспециалистериң талазындан ветеринарлыг-профилактиктиг хемчеглерни чорутпаан. Хар чуга болган кыжын малдың суггарылгазынче оныа кичээнгейни улгандырар турган.

Бо таварылгада чугула бир айтырыг — мал чеминге хамаарыштыр чугаалаар апаар. «Районга мал чеми чедиишпейн барган бе?» деп айтырыг тургустунуп келир чадавас. Сактүнден алырга, мал чеми эртекен чылын четчири-биле белеткеттинген турган. А херек кырында ооң чедиишпейн барганы — немей бижилгенин салдары, уржуу эвес бе?

Кыштаглаашкын үезинде сула, харыысалга чок болган чорук —малдың арып баксыраарын болдурган. Ажыл-агыйжы, харыысалга кошкак чорук күзенчиг эвес ыңдыг түңнелдерге чедирип болур-дур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумуну чугаалашкан ол айтырыгларда четпестерни дарый чайладырын айтып турар докталды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков эрттирген.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1986 ч. Май. № 5 (146).

Отчёттар болгаш соңгулдалар

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, организацияларында, совхозтарында, өөредилге черлеринде улусчу контролёрларның отчёт-соңгулдалыг хуралдары, конференциялары эртип турар. Хайгыылчылар отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының отчёттарын берип турар.

Кызылдың дааранылга фабриказы— республиканың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи, мында ниитизи-биле дөрт чүс хире кижи ажылдап турар. Чылда беш миллион ажыг рубльдиң продукциязын ол бүдүрер. Он бирги беш чылда коллектив эки ажылдаан. Продукция бүдүрерин болгаш сайгарарын колдуунда 35 хуу улгаттырган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 19 хуу өскен.

Даараныкчыларның күш-ажылчы чедиишкиннерин чедип алырынга хайгыылчыларның киирген үлүү биче эвес. Корум-чурумну быжыглаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидериниң, планныг онаалдаларның күүселдезиниң, продукцияның шынарын бедидериниң, камналга чурумун быжыглаары дээш демиселди чорударының, технологияны сайзырангайжыдарының болгаш дериг-херекселдерни чаартырының айтырыгларын шиитпирлээрининге кескү салдарны чедирип келген. Ол ышкаш даараныкчыларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар бар бе дээрзин хайгаарап турар. Бо бүгүнүң дугайында чоокта чаа Кызылдың дааранылга фабриказынга болуп эрткен конференцияга демдеглээн.

Дааранылга фабриказының улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Н. И. Вяткина илеткел кылгаш, отчёттуг үеде хайгыылчылар 70 ажыг янзы-бүрү хыналданы чорутканын чугаалаан. Оларның хөй кезииниң түңнелдери бүдүрүлгениң ажыл-ижин экижидеринге дузалаан. Онаашкан ижинге ээ-харысалга чок, ийи-чаңгыс кижилерге шыңгыы хемчеглерни онаап, бүдүрүлгеде четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин алган. Л. Д. Крапивинаның удурткан продукцияның шынарын хынаар секторнуң эки ажылдаанын демдеглээн. Дыка хөй хайгыылчылар даалганы ак сеткилдиг күүседип келгенин конференцияга айыткан. Улусчу контролёрлар Н. Дүдүзей биле Н. Черепанова чамдык даараныкчылар пөстерни ажыглаары-биле бажыңнарынче алгаш чоруп турганын, столоваяга ногааларның болгаш чимистерниң үрелип турганын чогуур үезинде илереткен.

Фабриканың улусчу контроль бөлүү хоорайның эки ажылдыгларының бирээзинге санадып, каш удаа шаңнадып келген. Ындыг-даа болза сөөлгү үеде бөлүктүң ажылы сулараанын конференцияга илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Быжар цехтиң бригадири Н. Артемьева, кадрлар килдизиниң инженери Т. Алексеева болгаш өскелер-даа фабриканың хайгыылчыларының инициативазының кошкааның, идепкейниң сулараанын чугаалаан. Ооң уламындан коллективтиң ажылында чамдык четпестер бар болу берген. Материалдарның, электри энергиязының камналгазы дээш демисел кошкаан. Хүндүс электри лампалары чырып, краннардан суг төктүп-даа турар болза хайгыылчылар-даа, даараныкчылар-даа ону тоовайн чаны-биле эрте бээр таварылгалар бар. Шак ындыг четпестерни боддурбазын конференцияга айыткан.

Фабрикада партбюро секретары Т. В. Шиляева санал бергеш, бөлүк сөөлгү үеде ажылын сулараткан, аңаа партбюро база буруулуг, чүге дээрге чогуур үезинде ооң даргазын шилип ап (эрги даргазы өске ажылче шилчээн), инициативтиг кижи соңгуваанындан бөлүктүң ажылы кошкааның ол айыткан.

Конференцияга илеткелчи болгаш санал бергеннер улусчу контроль бөлүүнүң отчёттуг үеде чоруткан ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көргеш, он ийиги беш чылда ооң сорулгаларынга доктаап, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажылды эде тургузарын, чаа ёзу-биле идепкейлиг, инициативалыг, негелделиг ажылдаарын олардан негээн.

Конференцияның ажылынга РСФСР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору Э. Ю. Тахтасьев киришкен.

Хайгыылчы, ооң ажыл-херектери

МУРНУУ ОДУРУГДА

Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчыларындан эки ажылдыг бөлүктер дугайын айтырар болзувусса, Шуй-Аксы суурда кадыкшылга школазында Иргит Өлчейовна Докпаштың удурткан бөлүктү эдаар. И. О. Докпаш ук школаның интернадында кижизидикчи башкы болуп ажылдап турар. Ону 1983 чылда контроль бөлүүнүң удуртукчузу кылдыр соңгаан. Ол онаашкан даалгазын эки күүседип келгенин бо эрткен чылдар бадыткап көргүскен.

Бөлүкте беш кижи бар, оларны аңгы-аңгы ажылдарны харылаар кылдыр хуваан. Бөлүк планын чартык чылдап тургускаш, партия организациязы-биле сүмележип дугуруушкаш, бадылап турар. Четпестерни илередиринге база ону баш удур болдурбазынга бо бөлүк рольдуг болуп келген.

Эрткен отчёттуг үениң дургузунда 42 хыналданы кылган. Сөөлгү үеде интернатта, столоваяда өөреникчилерниң хандырылгазын, школа бухгалтериязында отчёт-учётту хынаан. Ооң түңнелин бөлүктүң хуралынга чугаалашкаш, хөй-ниитиге дыңнадып, чырлаан. Ооң түңнелинде чүү илерээнил?

Мурнунда школаның улуг бухгалтери турган Б. Хомушку бир ажылчының шөлээ акшазын ийи катап үндүрген, ооң бирээзин боду алган болган. Школаның эт-хөреңгизинде, интернатта өөреникчилерниң идик-хеп аймаанда отчёт-учёт багай болганын илереткен. Эң ылаңгыя магнитофон, телевизор дээн ышкаш улуг өртектиг эдилелдерни база өөредилгениң көргүзүг материалдарын кымга-даа быжыглавайн турган болган. Ооң түңнелинде бир телевизор үрелген, бир магнитофон читкен. Улусчу контроль бөлүүнүң даргазының негээни ёзугаар ам ол хамык чүүлдерни тус-тус кижилерге быжыглаан, өөредилге чылы доостурга, дериг-херекселдерни документ ёзугаар дужаар кылдыр чаңчыктырган. Ооң аңгыда өөреникчилерниң столоваязында аяк-саваны чуп турары багай, уруглар садының столоваязында менюну сагывайн турары хыналдадан илерээн. Бо-ла бүгү чүүлдер анаа эрте бербээн, поварларны, аяк-сава чуукчуларын сагындырган. Ону дээрт харылап турар эштер-биле чугаалашкан, ындыг чүүлдерни доораан элерин саналдаан.

Школада улусчу контроль бөлүүнүң, ооң даргазы Иргит Докпаштың ажылында бир эки чүүл болза, кылган ажылдың түңнелин «Контроль бөлүүнүң булуңунга» бижип чарлап, четпестерни хөй-нииитиниң буруу шавышкынынга таварыштырып турар.

Мурнунда чылдарда школаның, уруглар садының шыгжап алганы ногаа-картофели үргүлчү үрелип турган. Иргит Өлчейовна боду бэштап алгаш, контроль бөлүүнүң кежигүннери-биле ооң чылдагаанын тодараткан. Ам оларны эки шыгжап турар.

Интернаттың арыг-шевержиниң, хеп аймааның эдилелиниң дугайында хыналданың түңнелин кижизидикчи башкылар-биле чугаалашкан.

Партия болгаш чазак камналгаже улуг кичээнгейни угландырарын негеп турар. Бо ажылга хайгыылчыларның ролю улуг. Ону барымдаалааш, И. О. Докпаш школада өөреникчилерниң номнарын эдилеп, ажыглап турарын өөрү-биле хынаан. Ооң чүү илерээнил дээрге, 1—3 класстарның өөреникчилери номунга камныг, а үстүкү класстарның ону камнавас, үрээр, хирлендирер болган.

Иргит Өлчейовнаның дуврелин чоруур бир айтырыг болза, кайы-даа суурда электри күжүн шоолуг-ла камнавайн турары. Организацияларда база чурттакчыларның бажыңнарында электри чырыы чамдыкта хүндүс безин чырып тургулаар. Улусчу контролер кижи болгаш, ындыг чүүл-биле ол эптешпес. Ынчангаш бодунуң суурунда электри камналгазының талазы-биле хыналданы база кылган.

Бөлүктүң чоокта чаа болган отчёт-соңгулдалыг хуралы белеткелдиг эрткен, ооң ажылын эки деп санаан, даргазынга И. О. Докпашты база катап соңгаан.

Х. СЕМИС-ООЛ.

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫРЫ—СОРУЛГАВЫС

Районнуң улусчу контролёрлары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр ажылын эде тургузар, ажыл-агый, культура тургузуушкунунда четпестерни илередир, хыналдаларның дээштиин бедидер дээш сөөлгү үеде чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Районда 16 бөлүк, 15 пост ажылдап турар, мында 163 хайгыылчы хаара туттунган. Оларның хөй нуруузу ажылиите четпестерге, корум-чурум, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилеринге, теттеглекчилерге, эрге-дужаалын соора ажыглаарларга, камналга-хумагалал чоктарга удур демиселди шыңгыы чорудуп, рейдилерге, хыналдаларга идепкейлиг киржип турарлар. Районнуң улусчу контроль комитеди 1985 чылда 17 хыналданы, бо чылдың эрткен айларында сес хыналданы чоруткан.

«Мөген-Бүрен» совхозтуң № 4 хойжу бригадазының ишчилериниң ажылын хайгыылчылар хынап көрген. Малдың бажын санап көөрге, отчётта турганындан 83 баш хой дугаан. Буруулуг кижилерни илереткен болгаш ол хойларның баш санын тургузар шиитпирин комитет хүлээп алган. Ажылынга ээ-харысалганы негелдени кошкатканы дээш хойжу бригаданың бригадири Л. Ш. Куулары доңгуткаш, бо чылдың июль 1-ге чедир ол хойларның баш санын тургузарын дааскан. Комитеттиң хүлээп алган шиитпириниң күүселдезин чоокта чаа хынап көрген, бо үеге чедир 43 баш хойну буруулуг кижилер эгидип берген.

Районнуң одалга конторазының эргелекчизи М. К. Кууларның эрге-дужаалын соора ажыглап турарының дугайында хомудал чагаа комитетке келген, ону хынап көөрге, айыткан четпестер шын болган. М. К. Куулар ажылдан үнген кижилерни ажылдап турар кылдыр табельди республиканың одаар чүүл сайгарар конторазынга киргеш, оон шилчиткен акшаларны боду почтадан алгаш, шиңгээдип ап турганы тодараан. Бо чылдың январьда өске кижилер адынга шилчиткен 398 рубльди, февральда 314 рубльди боду алгаш, ажыглаан. Районнуң харылзаа белдириниң ажылдакчыларының ажылынга харысалга чок, бүзүрээчел чоруун ажыглааш, удуртукчу кижиниң арын-нүүрүнге, аттарынга таарышпас үүлгедигни ол кылган.

М. Ч. Куулары эрге-дужаалын соора ажыглап, меге документилер тургускаш, күрүне акшазын бодунга шиңгээдип ап турганы дээш шыңгыы доңгуткан.

Районнуң кижи эмнелгезинде диагностика болгаш эмнелге херээнге эртем-техниканың чедиишкиннерин, дериг-херекселдерни ажыглап турарын районнуң улусчу контроль комитеди хынап көөрге, келген чаа аппаратураларны эмчилерниң хереглелиниң аайы-биле тус-тус кабинеттерде тургускан болгаш ажыглаттынып турар. Эмчилерниң билиин, мергежилин бедидер хемчеглерни ап келген. Кылдынган ажылдар-биле черглештир районнуң кижи эмнелгезиниң ажылында четпестерни хайгыылчылар илереткен. Аарыг улустарның диагнозун шын эвес тургузар чоруктар бар, бо болза эмчи кадрларының билииниң, мергежилиниң чавызындан болуп турар. Специалист эмчилер чогундан чамдык аппараттар ажыглал чок турар. Чаа келген, улуг үнелиг дериг-херекселдерни шыгжаар арыг өрээлдер чогундан довурактыг складта кадагалап турарындан үрелип турар. Оон өске-даа четпестерни улусчу контролёрлар илереткеш, ону эдериниң талазы-биле хемчеглерни эмнелгениң удуртукчуларынга дааскан.

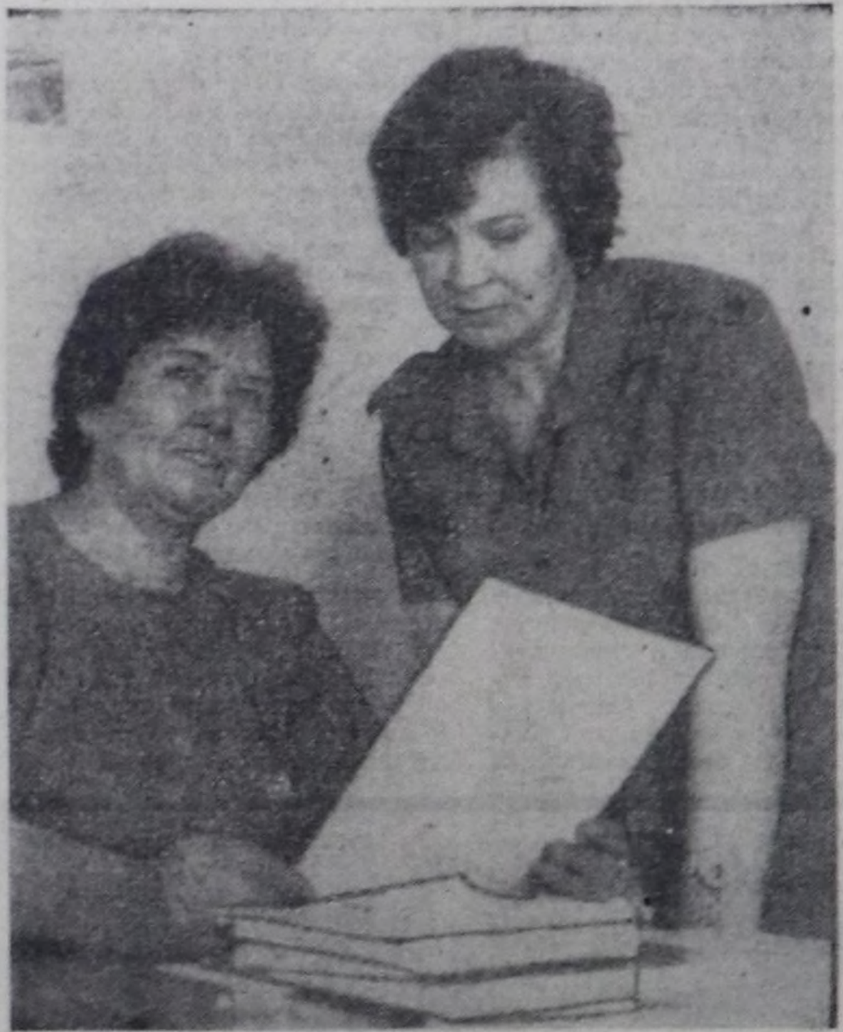
Хыналданың массалыг чоруун, ооң шынарын экижидер дээш районнуң улусчу контроль комитеди Советтерниң доктаамал, хөй-нииити комиссияларын, профэвилел, комсомол организациялары-биле кады хыналдаларны кылгаш, демниг ажылды чорудуп турар. Хыналдаларның дээштиин бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. Комитеттиң хуралының доктаалдарында айыткан хемчеглерниң болгаш шиитпирлерниң күүселдезин чедип алыры-биле ажылды организастап, бир эвес күүсеттиммээн болза, ону харылаар кижилерден айтырып, сагындырып турар.

Хыналдаларның шынары, дээштии хайгыылчыларның билииндеп, мергежилинден улуу-биле хамааржыр, ону барымдаалааш, оларның өөредилгезин ай санында организастап турар бис.

Районнуң улусчу контроль комитединиң ажылында четпестер чок деп болбас. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр алыр болза ажылывысты оожум эде тургузуп турар бис. Хыналдаларның шынары куду болуп артпышаан. Улусчу контроль бөлүктериниң, постуларының ажылынга удуртулга кошкак, практиктиг дузаны чедирбейн келген. Районда электри энергиязының, одаар чүүлдерниң, кывар-чаар материалдарның камналгазы багай турбуже, ону экижидер ажылды чорутпаан. Мал ажылында, өске-даа адырларда четпестер бар.

Районнуң улусчу контроль комитеди ажылында бар чамдык четпестерни чайладыр, ажылын эде тургузар хемчеглерни ап турар.

С. ДОНГАК,
Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Таңды районнуң ыяш ажыл-агыйында экономист Евгения Федоровна Озерова биле арга даамылының дузалакчызы Людмила Алексеевна Яковлева — идепкейлиг улусчу контролёрлар, районнуң дээре хайгыылчыларының санынга кирип турарлар. Олар боттарының хөй-ниитичи ажылын районнуң улусчу контроль комитединиң ажылы-биле сырый харылзаалыг чорудуп турарлар. Е. Ф. Озерова — ооң штаттан дашкаар инспектору, а Л. А. Яковлева комитеттиң рейдилериниң идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Е. Озерова биле Л. Яковлева.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

* * *

Оюн Шойбанович Тарма — Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң идепкейлиг контролёрларының бирээзи. Ол ам районнуң ыяш ажыл-агыйында ажылдап турар. Ында бөлүк контролёрлар план ёзугаар ажылдап, ажыл-агыйның янзы-бүрү участоктарында чедир кылдынмайн турар ажылдарны илередип, ол талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры-биле харысалгалыг организацияларже шилчидип турарлар.

Улусчу контроль органнарының ажылынга коммунист хайгыылчы О. Ш. Тарманың идепкейлиг ажылы эртектиг белектер, хүндүлел бижиктер-биле каш удаа үнелеткен.

ИДЕПКЕЙЛИГ КОНТРОЛЁРЛАР

ЧУРУКТА: О. Ш. Тарма ээлчеглиг ажылдың планы-биле таныжып олур.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

ХАРААДАНЧЫЫН

Саваңны мал чеми кылдыр ажаар дугайында

«Көшкенде теве херек чок» деп үлегер домак бисте ажылагыйжы эвес чорукту чиге-ле сөглээн ийин. Кыш-даа эрти, кырывыста чылыг хүн дегди, оът-сиген, будук-бүрү ногаарарды, чечектер саглаңнады дээн хөөн-биле чамдык районнарның агроүлетпүр каттыжышкыннарының, совхозтарының удуртукчулары, специалистери сеткил оожургаан, харлыг, соок узун келир кыш бар деп чүвени уттупкан тургулаар-дыр. Элдеп аа! Мал чемиңге бачыдааш, арга-ла дилеп, хөй күш, чарыгдал үндүрүп, Саян артындан бээр чоруп турдувус ийин. Ону уттупканывыс ол-ла чоор бе, харааданчыын!

Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының тарылга шөлдеринде эрткен чылгы чаагай дүжүттүң херечизи хөй саваңны оваалап каан чыдарын бо-ла көрүп болур. Ооң чамдыызын өрттедип, мал чиирин чип, чаза базып турар. Экя ээ болза, ону шагда-ла кыштагларга, фермаларга чедирип, «үүжелеп» алган турар ужурлуг чүве-дир ийин. Черле ынчаш саваңны өй-шаанда бөлүп, сөөртүп албазының дугайында айтырыг бисте каш чыл улаштыр шөйлүп, узап келген. Ооң төөгүзүн каш-ла чижек-факт биле бадыткап көрээли.

Саазын бүгүнү шыдажыр деп чугаалажып турарывыс таварылга эвес. Шынап-ла, чамдыкта саазын шокарлап турувуста амыр-ла бис. 1985 чылдың августа дүжүт ажаалдазы кидин түлүк эгелээриниң бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң ынчангы Көдээ ажыл-агый министерствозу (министри И. Г. Лавриненко) малга чем кылдыр бээр саваң ажаалдазының дугайында № 348 дужаал үндүрген турган. Контроль чок болганының ужурундан дүжүт ажаалдазының үезинде саваңны шөлге тарады чашкаанап, ону камнаарының, бөлүп сараттаарының улуу, харындаа өрттедип, малга чаза бастырып турарының дугайын шыңгыы айыткан турган. Ол черле үндезиниг сөстер, чүге дээрге 1984 чылдың дүжүдүнден Таңды, Бии-Хем, Кызыл, Каа-Хем районнарының шөлдеринге хөй саваң арткан турган. Частырыгны катаптавазы дээш, баш бурунгаар ындыг дужаалды үндүргени чөп. Ол-ла дужаал ёзугаар дүжүт ажаалдазы эгелээгиже чедир саваңны бөлериниң, сөөртүп ажыглаарының талазы-биле план-хемчеглерни кылырын, ооң балансызын база малга чем кылдыр ону ажыглаарының аргаларын тыварын районнарының РАҮК чөвүлелдериниң даргаларынга база совхозтар директорларынга хүлээткен турган чүве-дир. План-хемчеглерге саваңны пресстээрин, кыштагларже ону сөөртүрүн, оода чадаарда тарылга шөлүнүң кыдыынга ону бөлериин, хову-шөлдерге черле таратпазын саналдаан турган. План-хемчеглерни 1985 чылдың сентябрь 1-ге чедир Көдээ ажыл-агый министерствозунга киирер, аңаа чеже техниканы аңгылаарын база айыткан, дужаалдың күүселдезин харылаары-биле министрниң оралакчызы Г. М. Ларионовка даскан турган.

Даргазының айтышкынын күүседири-биле 1985 чылдың сентябрь 11-де Г. М. Ларионов хемчег ап, чер-черде байдалды барымдаалааш, «1985 чылдың август 27-де үнген № 348 дужаалды күүсетпейн турарының дугайында» боду ат салган дужаал үндүрген. Бир айтышкынның кырынга бирээзи немешкен. Херектиң ужуру чүл дээрге, министрниң дужаалын ёзугаар чаңгыс-даа эргелел ол үеге чедир план-хемчег киирбээн, оон аңгыда ону дорт күүседир ужурлуг улуска — ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге чедирбээн, дыңнатпаан. Ол үеде Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнар чаа дүжүттүң ажаалдазынче кирипкен турган. Эрги чылдың саваңынга чаа саваң немежип эгелээн.

Министрниң дужаалын күүсетпээни дээш Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарның эргелел начальниктери И. Шушеначев, А. Хунданов, Б. Морозов оларны министерство шыңгыы доңгуткан.

Саваңны мал чеми кылдыр ажаар дугайында министерствонуң ажылы колдуу ынчалдыр-ла кызыгаарлаттынган. А херек кырында саваң бөлер ажыл эгелевээн. Дүжүт ажаалдазы дээрге, аажок улуг кампания, аңаа хөй күш негеттиннер. Ынчангаш министерство база районнарның РАҮК чөвүлелдериниң, совхозтарының удуртукчулары-даа саваңны бөлүп чадап, күннүң даарталап турда, үе эрткен. Дыка таарымчалыг күс, чуга харлыг кыш турза-даа, эрги саваңның кырынга чаазы немежип, оваланып калган турган. Эң ылаңгыя Таңды, Каа-Хем база Бии-Хем районнарның шөлдеринге хөй саваң арткан, оларның чамдыызын чаңгыс черге бөле иттарып, хөпээнип алза-даа, ынчалдыр-ла чыл ашкан, чамдыызын мал чип чаза баскан, чамдыызын хуу улус хереглээри-биле сөөртүп аппаргылаан.

Бо чылдың март 14-те «Тувинская правда» солун биле республиканың Улусчу контроль комитединиң каттышкан рейд материалын парлаан. Ажылды чаа ёзу-биле эде организастаар дугайында бо хире чугаа чоруп турар үеде, солунга шүгүмчүлел соонда байдал черле ол районнарга дыка экижиир боор деп манаашкын база хей болган. Тыва АССР-ниң күрүнениң агроүлетпүр комитединиң даргазының бирги оралакчызы И. М. Сувандииниң солунга берген харыызы практиктиг ажыл-херек-биле быжыглаттынмааны дагын хыналдадан илерээн.

Бо чылдың май 5—7 хүннеринде хайгыылчылар немелде хыналда кылганының түңнелинде Бии-Хем биле Таңды районнарының агроүлетпүр каттыжышкыннары (даргалары И. Шушенаев, А. Хунданов) база «Саян», «Өөк», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыы» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы (В. Н. Вязников, В. Г. Бессонов, С. В. Денисов, В. И. Жирнов, А. В. Порожневский) Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитединиң айтышкынын күүсетпээн, саваң мурнуку хевээр-ле шөлдерде оваалап берген, а чамдыктарын харын эрткен күзүн аңдарган черлерже чайлады идип каан болгулаан.

Бисте бо саваң черле канчап ындыг, шиитпирлеттинмес айтырыг апарган чүве! Тыва АССР-ниң Күрүнениң агроүлетпүр комитединиң даргазының оралакчызы И. Г. Лавриненко биле ук комитеттиң чер ажылының продукциязын бүдүрер болгаш эде болбаазырадыр талазы-биле килдизиниң эргелекчизи Г. И. Ларионов олар боттарының дужаалының күүселдезин хачыдырып чадаан, республиканың Улусчу контроль комитединге берген сөзүн боттандырып чадааны ол-дур.

Удазын чеже-даа узун болза, төнчүлүг деп чугаа бар. А республиканың шөлдеринде мал чеми саваңны бөлүп, ону ажаап алыр дугайында чугааның төнчүзү бар бе, кайдыгыл? Моон баажызы чүл ирги?

Ш. ЧАШ,
Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору.

Комитеттерде

● Чаа Шагаан-Арыг

«Шагонартяжстрой» трестиң № 18 КМК-зының Чаа Шагаан-Арыг хоорайының 18-ки кварталында тудуп турары 2 аал чурттаар бажыңнарының шынары куду. Комиссияның демдеглээни четпестерни эдеринге хөй үе болгаш материалдыг чарыгдалдар негеттинер. Чижээлээрге, кварталда туттунган 17 бажыңның доразы чедир чылыглаттынмаан, ийи бажыңның арыгланыр өрээлдериниң хавалары шимчей берген, бажыңнарның шуптузунда туйбузадаразының тии дескилеттинмээн. Чүгле бо үш янзы халыттунган ажылдарны эдеринге 5420 рубль түңнүг чарыгдал негеттинер.

Чамдык ажылдарның холуттуунуп, эде кылдынып, чедир кылдынмайн турары — чагыкчыларның-даа, күүсекчиниң-даа талазындан техниктиг контрольдуң сулазында. Ийи таланың кайызының-даа контроль чок чоруунуң бир херечизи — бетон панельдерден эптээн № 84 бажыңның доразында довураатырлып кире бээрге, азыгаа ийи панель агаарга астына берген — оларны тудар чагының адаанда фундамент чок болган. Ол частырыгны эдерде бажыңның чартыын бускаш, катап тудар апаар.

Тудуг ажылының шынарынче кичээнгей салбас, хөй санныг эде кылыышкыннарга артык чарыгдалдар болдуруп турары, кошкак контроль болгаш харысалга чок дээрук дээш № 18 КМК-ның начальниги С. Н. Пановту, кол инженери О. В. Ткачевту, участок начальниги В. Д. Петрухинни, Улуг-Хем райкүүскомунуң капитал тудуг килдизиниң начальниги В. И. Бочегаровту, ол килдистиң кол инженери В. В. Курчатовту улусчу контроль комитеди доңгуткаш, оларның шуптузунуң бир-бир айларда алыр шалыңнарын тырттарын шиитпирлээн.

● Кызыл

Бүдүрүлгени эде дерип, эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаар талазы-биле көрдүнген хемчеглер Кызылдың сүт заводунда чедир боттанмайн турарын хыналда көргүскен. Эрткен чылдың болгаш бо чылдың бирги кварталының дургузунда заводта сүт кударының чаа шугуму ажылдап эгелээн. Чамдык херекселдер солуттунган, сүт хоюу ылгаар сепаратор тургустунган болгаш өске-даа чаартылгалар бар. Ол бүгү ажылдың бүдүрүкчүлүүн элээн бедиткен. Ынчалза-даа мынчага чедир белеткеттинген творог хол-биле эстинип, саржаг флягаларда дажыглаттынып турар — көдүрер механизм кылдынмаан. Чаа компрессор цегин дужаары узамдыккан, кефир-биле сметананы чаа арга-биле белеткээрин шиңгээдип алыры кылбастаан.

Черле продукцияның шынарын хынаарының комплекстиг системазы заводта дээш чок болган, техниктиг ажылдакчыларның аразында негелде кошкаан, харысалгазы кудулаан. Ооң түңнелинде куду шынарлыг продукция үнзон көвүдээн. Контроль органнары 1985 чылда 42,6 тонна продукцияны холаан, 12 муң рубльди саарылга планычын күүселдезинден ужулган.

Бар четпестер дээш заводтуң директору В. И. Федотовту хоорай комитеди шыңгыы сагындырган, техниктиг эде дериилгениң айтырыгларын комплекстиг шиитпирлеп, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ролюн, харысалгазын бедидип, продукцияның шынарын экижидерин негээн.

● Кызыл-Мажалык

Ажыл дакпырлаашкынын кызыгаарлаар дугайында күш-ажыл хоойлузунуң негелделерин Барыын-Хемчик районнуң культура килдизиниң удуртукчулары херекке албайн, ажылдакчыларынга болдунар-ла аргалар-биле артык ажыл төлевири тыпсып турганын контроль-ревизия органнары илереткен.

Килдистиң машинакчы секретары С. Ооржак херек эмгелээни дээш ай санында 40 рубльди артыкка 2 чыл ажыг хуусаада ап келген. Кассир А. Хомушку кладовщиктиң ажылын дакпырлаан боop, 48 рубльди ай санында артыкка ап, ниитизи-биле 346 рубльди ап четтиккен. Төп Культура бажыңының чурукчузу С. Саая хеп азар кижиниң шалыңындан 188 рубльди шиңгээдип алган. Төп библиотека системазының директору С. Маадыр-оол 97 рубльди шын эвес алган. Килдистиң кол бухгалтериниң оралакчызы О. Монгуш штатка турбас ужурлуг база бир бухгалтерни дакпырлаачы дээш бир чыл ажыг хуусаада 612 рубльди арттыр алган. А кол бухгалтер Д.-С. Дандар боду ол-ла хире хуусаада артыкка 826 рубльди четтирипкен. Оон калында чамдык эштер арттыр ап турган шалыңнарындан олча-омак үндүрүүн төлевейн турганнар. Чижээлээрге, кол бухгалтер Дандар 101 рубль түңнүг үндүрүг төлевээн болган.

Бухгалтерияның талазындан музыка школаларының башкыларының тарификациязын шын эвес кылганындан артык төлевирлер база турган. Садыглардан янзы-бүрү бараанарны акша-биле туда садып алыр чоруктар база тургулаан. Ол бараннарда аяк сава аймаа, хрусталь парфюмерия колдап турар. Садыгларның счёттарында бараннар даңзылаттынмаан. Ол бараннарны мурнакчыларга шаңналдар кылдыр тыпсып турза-даа, херек кырында комиссияның чогуур актылары чок.

Хыналда материалдарын районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга сайгарган. Хөй дакпырлаашкынның дугайында дужаалдарны культура килдизиниң эргелекчизи О. Д. Монгуштуң үндүрүп турганы, ооң контроль чок чоруу илереттинген.

Эргелекчи О. Д. Монгуштуу, кол бухгалтер Д-С. С. Дандарны шыңгыы доңгуткан, оларның бир-бир айларда алыр шалыңнарын тырттаарын доктааткан.

УЛУСЧУ ЧОГААДЫЛГА ФЕСТИВАЛЫ

ОЛ ЧҮНҮҢ-БИЛЕ ОНЗАГАЙЫЛ?

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскаадкан улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы бистиң республикада чоруп турар. Фестиваль 1986 чылдың март айдан эгелээш 1987 чылдың ноябрьга чедир уламчылаар. Фестивальдың байырлалдыг ажыдыышкынын март-апрель айларда күш-ажылчы коллективтерге, бүгү-ле өөредилге черлеринге, тодаргай лааарга, школаларга, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге болуп эрткилээн. Оон аңгыда фестивальдың ажыдыышкыны Кызыл хоорайга болгаш районнар төптеринге база болган. Тес-Хем районга фестиваль ажыдыышкынынга бот-тывынгыр уран чүүлдүң сес, Бай-Тайгага — чеди коллективи киришкен.

Бүгү районнарга өөреникчилерниң часкы дыштанылгазының үезинде школачыларның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделерин эрттирген. Кызылга, школачылар концерттеринден аңгыда, «Төрээн чурт-иестү болгаш партиявысты алдаржыдып тур бис» деп кыйгырыгның адаа-биле хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш албан, организация черлериниң түңнел концерти боол эрткен. Аңаа бот-тывынгыр уран чүүлдүң он сес коллективтери киришкен. Апрель он үште хоорайның өөредилге черлериниң түңнел концерти болган. Аңаа бедик шынарлыг болгаш идейлиг концерттерни Кызылдың педагогика институдунуң, педучилищениң база кедээ ажыл-агый техникумунуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери көргүскен. Моон алгаш көөрге, республикада ийиги Бүгү-эвилел фестивалының баштайгы базымнары эгелээн-дир.

Ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чүнүң-биле онзагайыл?

Аңаа ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер, тускай ортумак болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң сургуулдары, школачылар, иштики херектер органнарының ажылдакчылары, дайынчылар киржирлер. Олар цехтер, салбырлар, бригадалар, факультеттер, класстар коллективтериниң уран мергежилин ажылчы чоннуң чурттап турар черлеринге, студентилер, сургуулдар, өөреникчилер мурнунга, күш-ажылчы коллективтерге барып көргүзер ужурлуг. Оон аңгыда концерт-митингилер, политиктиг, комсомолчу, пионерлер ырларының байырлалдары, үрер хөгжүмнүң марш-парадтары, хөй кижи киржилгелиг уран спорттуң, улусчу аас чогаалының байырлалдары, уран чүүлге хандыкшылдыгларының тырттырганы кинофильмнер болгаш фотчуруктар делгелгелери, бичии болгаш элээди уругларга номнар болгаш кино хүннери черлерге болур. Оон-биле чергелештир театр, хөгжүм, танцы, уран болгаш шимелде чурулга, цирк уран чүүлүнүң, агитбригадалар болгаш уран номчулга, амгы үениң бал танцыларының база өг-бүле ансамбльдериниң көрүлделери, конкурстары чер-черлерге, коллективтерге, өөредилге черлеринге, школаларга организастаттынар ужурлуг. Фестивальга тураскаадкан ажыл-херектер чүгле үстүнде адаттынган хевирлер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Сад, огород болгаш чечек өстүреринге хандыкшылдыгларының, ус-шевер мастерлериниң, бойдус камгалаар ниитилел кежигүннериниң, өөреникчилерниң болгаш сургуулдарының, аныяк натуралистерниң эң эки ажылдарын коллективтерге, районнарга болгаш республика найысылалынга делгээр.

Моон алгаш көөрге, ийиги Бүгү-эвилел фестивалынга киришпес коллективтер, аңаа хаара туттунмас уран чүүлдүң, чогаадыкчы ажылдың хевирлери барык чок боор турар. Ол коллектив болгаш кижи бүрүзүнге боттарының чогаадыкчы мергежилин, талантызын долга бараалгадып көргүзеринге улуг арганы, идигни берип турар.

Фестивальга хамаарышкан концерттер, көрүлделер, делгелгелер, конкурстар болгаш маргылдааларны эрттирер хуусаазы кандыгыл?

1986 чылдың апрельден декабрьга чедир күш-ажылчы коллективтерге, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге база культура-чырдыышкын черлеринге; 1987 чылдың январьдан июньга чедир район төптеринге болгаш Кызылга; 1987 чылдың июль айдан ноябрьга чедир районнардан база жанрлар аайы-биле шилиттинген концерттер, көргүзүглер, делгелгелер, конкурстар болуп эртер.

Оон аңгыда школачыларга болгаш профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң сургуулдарынга база тускай үе-хуусааны доктааткан.

Фестивальдың база бир онзагай чүүлү — аңаа хамаарышкан бүгү-ле концерт-көрүлделерни, конкурс-маргылдааларны чүгле ажылдан, өөредилгеден дашкаар үе-шакта эрттирер. Ол дээрге, бирээде, ажылчы чоннуң болгаш аныяктарның хостуг үезин чеп ажыглаарынга дузалаар, ийиде, уран чүүл болгаш күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының бот-харыысалгазын көдүрер. Мурнуунда бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилерин тускай шиитпир-биле ажылдан, өөредилгеден хостаар, оларның шалыңы, стипендиязы хевээр камгалаттынар турган болза, ам ындыг чүве турбас, үениң негелделери үндезинни-биле өскерилген. Арагалаашкынга удур демисел дээрге чүгле ээзиртир суксуннарны садарын эвээжедир хемчеглер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Маңаа кол-ла чүве — чоннуң, эң ылаңгыя аныяктарның, хостуг үезин чеп организастаары. Бо сорулганы шиитпирлээринге фестиваль улуг идиг бээри чугаажок.

Фестивальдың тевиин ажыглаш, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге уран чүүлдүң доктаамал коллективтерин тургузуп алыры чугула. Мурнуунда кандыг турган ийик? Уран чүүл көрүлдези эртип турда азы фестиваль үезинде кезек саа хөделир, оон соонда хамык чүве чоорту-ла өжүп бады баар. Ээлчеглиг көрүлдеге азы фестивальга чедир ылым-чылымна баар. Ындыг ажыл, ындыг хөөннер амгы үениң негелдезинге окта дүүшпес. Ону ам үндезинни-биле эде тургузар херек. Эде тургустунуушкун культура албан черлеринге, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге болган турар ужурлуг. Совет органнарның болгаш күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилерин бүгү-ле аргалар-биле деткиир ужурлуг. Чүгле акша хөреңги-биле эвес, арга-сүмезин, харын-даа бот-киржилгези-биле культура албан черлериниң ажылын улуг кичээнгейге алыры чугула.

Оон ыңай база бир демдеглексеп турарым чүүл бар. Чүл дээрге фестиваль чоруп турар үеде культура бажыңнары клубтар, кызыл-булуңнар, культура-спорт комплекстери, спорт дериглери, школадан өске албан черлери долузу-биле бүрүн ажыглаттынган турар ужурлуг. Чүгле ажыглаар эвес, а харын оларның иштин, даштын үениң негелделеринге дүүштүр септеп-селнир, каастал-шимелдезин чаартыр. Оон кылырда азырадыкчы хөөннерден уштунгаш, өлче чонну, аныяктарны эвилелдеп, субботниктерни, воскресниктерни ажыглаар болза эки. Михаил Сергеевич Горбачев Куйбышев областынга чоруп турда, ВАЗ-тың бригадирлери эштер Чванов биле Аганов боттарының эштериниң өмүнээзинден бо чылын дөрттен эвээш эвес хостуг хүнүн эмнелгелер, школалар, культура бажыңнарының тудугларынга ажыглаар деп эгелээшкин көдүрген болгай. Оларны эш Горбачев изин-биле деткээн. Ол эки эгелээшкинни чер-черлерге ажыглаар, нептередир херек. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, культура албан черлери, спорт дериглери Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур бедик эстетиктиг деңнелге шиметтинген, септеттинген турар ужурлуг.

Фестивальды организастап, удуртуп эрттирер талазы-биле төпте, районнарда тургустунган комитеттер бодунуң ажылын хүн бүрү күштелдирип, фестиваль-биле холбашкан бүгү-ле ажылды улуг кичээнгейге алыры чугула.

Совет эрге-чагырганың чылдарында экономика болгаш культура тургузуушкунунга бистиң чуртувустуң чедип алган чедиишкиннерин, Совет күрүнениң бүгү делегейге тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар даштыкы политиказының өндүр чаагайын, партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң амыдыралда боттанып турарын бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш улусчу чогаадылганың аргалары-биле ажылчы чонга тайылбырлаары — фестивальдың кол сорулгалары.

К. МАСПЫК-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республика оргкомитединиң даргазы.

УКРАИН ССР. Чернобыль АЭС-ке болуушкуннарга хамаарыштыр.
Аварияның уржуктарын чок кылырының аар-берге херээ онаашканнар боттарын шудургу болгаш организастыг ап чоруурлар. Станцияның блоктарында 150 кижи дежурнуйлап турар.
ЧУРУКТА: күш-ажылчы ээлчегниң соонда Чернобыль АЭС-тиң инженери В. А. Тарановтуң эмчи шинчилгезин эртип турары. Солагай талазында — дозиметрист-эмчи И. Н. Скоморохова, оң талазында — эмчи В. З. Полячук.
А. МАЛАХОВСКИЙНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

ДЕЛЕГЕЙ ХАРЫЛЗААЛАРЫ

Чернобыльдың атомнуг электри станциязынга айыыл-халап болган баштайгы хүнден эгелээш, бөгүнге чедир «Интуристиң» Киевте албан черлери ажылын чаңгыс-даа минута дургузунда соксатпаан. Делегейниң он-он чурттарындан келген туристер «Русь», «Днипро», «Братислава», «Подснежник» аалчылар бажыңнарында чурттап турарлар. Ол аалчылар бажыңнары хоорайның эң каас-чурумалдыг черлеринде туттунгулаан. Аалчылар экскурсиялап, хоорайның театрларынга болгаш музейлеринге барып турарлар.

Киевтиң «Интурист» каттыжыышкынының чиңгине директору Владимир Федорченко-биле ПМА-ның корреспондентизи ужурашкан.

— Украинаның найысылалында бөгүн 1300 ажыг даштыкы туристер аалчы болуп чоруп турарлар — деп, ол чугаалады.— Оларның арызында Канададан, Франциядан, Индиядан, Барыын Берлинден, Аргентинадан келгеннер бар. Оларга бистиң чедирип турар ачы-дузавыска аажок тааржыр болдулар. Ылангыя эрги Киевке чадаг маршруттар — Алдыын Хаалгалардан (XI чүс чылдың тураскаалы) Днепрже, Подольеже чоок IV чүс чылдың чурттакчылыг черлеринге чедир орук аажок сураглыг. Черкассыдан келген сураглыг коллектив — шаандагы украин ырыларның болгаш баллададарының күүседикчизи хөйнүң ырлы кежээнин-не Культура төвүнге концерттерни көргүзер. Бистиң ресторанннарывыс, оларның арызында чоокта чаа ажыттынган он залдыг «Братислава» ресторан, хөй-хөй аттарлыг национал чемнерни оларга бараалгаткан.

Чоокку хүннерде АКШ-тан, Австралиядан, Европаның социалистиг чурттарындан, Кубадан аалчыларны манап турар бис. Харын-даа ЧССР-ден ийиги миллиончу туристи уткуурунга белеткенип турар бис.

Бо чылын бис аалчыларывыска спортчу программаны бараалгадыр бодап турар бис — деп, Владимир Федорченко чугаазын уламчылады.— Күзээн кижи бүрүзү-ле спорттуң 17 хевирлериниң талазы-биле мергежилдиг тренерлериниң дузазын ажыглап болур. Бир эвес олар команда тургузуп алтар болза, совет спортчулар-биле ужуражышкын оюннарын эрттирип болурлар. Чижээлээрге, америк школачылар чоокта чаа боттарының совет өңнүктериниң спортчу «Сокол» школазының өөреникчилери-биле ужурашканнар.

Днепрлеп Кара далайже үнгеш, Одессага келир талазы-биле чаа-чаа «Вучетич», «Виктор Глушков», «Добролюбов» деп лайнерлерниң эжиндиришкиниң эгелээн. Июньнуң эгезинде Украинадан Одессаже теплоходтап бо чылгы баштайгы турисчи бөлүк ГФР-ден келир.

Туристерге чамдык өске-даа немелде ачы-дуза чедирилгезин организастаан бис. Чижээлээрге, аалчылар бажыңнарының бүрүзүнде тускай хыналда-санитар пунктулары бар. Күзелдиг кижи бүрүзү аңаа чүгле бодунда болгаш холга ап чоруур херекселдеринде радиоактивтиг бүдүмелдер бар бе дээрзин хынадыр эвес, а харын-даа эмчиниң бүрүн шинчилгезин эртип болур. Бодунга айыылдыг ындыг чүүл чаңгыс-даа туристе чок болган болгай.

Барыын чүктүң күрүнелеринде чамдык кижилер боттарының чаңгыс чер чурттугларынга, харын-даа ССРЭ-де туристеп чоруп турарларга коргуушкун чедирерин оралдажып, Киевтен 130 км черде «ядролуг вулкан» хайнып турар деп кортпактап турарлар. АЭС-ке айыылдың баштайгы хүннеринде-ле бистиң аалчылар бажыңнарынче АКШ-тан, Канададан, өске-даа чурттардан телефоннар дүне-хүндүс чок дагжап кээп турду. Парлалганың төлээлекчилери, харын-даа дипломаттар даштыкы аалчыларның чурттап турганы гостиницаларже телефоннап, Киевте болуушкуннарга хамаарыштыр оларны коргударын кызыдып турганнар. Ужур-дүрүм чок ол аажылаашкыннар бистиң аалчыларывысты түвексиндирип турар. Чүге дээрге, олар Киевте болуп турар бүгү амыдыралды боттары көрүп, чоннуң канчаар чурттап турарын билирлер болгай.

«Совет Украинаның найысылалынче кирип моорланар. Киевчилер силерге аажок өөрүүрлер!» деп, моон мурнунда-гызы ышкаш, аалчыларга чугаалаксаар-дыр мен — деп, Владимир Федорченко түңнелинде чугаалады.

Игорь ЗАСЕДА,
ПМА-ның корреспондентизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

УЛАН-БАТОР

Коммунистиг субботниктиң киржикчилерин улусчу Моолдуң найысылалы өөрүшкү-хөглүг музыка болгаш шимелделиг транспарантылар-биле уткаан. Төрээн чурттуң алдары болгаш чечектелиишкини дээш коллективтиг халас ажылдаарын ында субботниктер деп адаар. Моол Арат Республикада неделя алды ажыл хүннүг болганда, субботниктерни воскресеньелерде эрттирер. Күш-ажылдың амгы байырлалын Моолдуң Араттың революстуг намының ам болур XIX съездизинге тураскааткан. Республиканың үшкү чурттакчы бүрүзү ажылдаар черлеринге, тудугга болгаш чурттакчылыг черлер чаагайжыдылгазынга ол хүн ажылдаан. Чурт барык 50 миллион тугриктиң немелде продукциязын алган, ол акшаны ниниң болгаш чаштың камгалалының объектилерин тударынга ажыглаар. Ук субботник коллективизмниң болгаш интернационалчы кады ажылдажылганың байырлалы болу берген. Моол өңнүктериниң-биле кады субботникке Совет Эвилелинден болгаш социалистиг өске-даа чурттардан МАР-да ажылдап турар специалистер киришкен.

БУДАПЕШТ

Балатон хөлге чайгы сезон ажыдыышкынының байырлалы Балатонфюред дээр чурумалдыг чараш бойдустуг черге болган. Бо чылын ол болуушкунну бойдусту камгалаар, «Венгр далайның» ак-көк сугларын хумагалаар хөй-хөй хемчеглер-биле демдеглээн.

Сыгаашкындан болгаш боктаныш хирлеринден Балатонну камгалаарын чазак программазынга үндезилээш боттандарып турар. Чүгле эрткен беш чылда безин ону боттандырарынга 4 миллиард чыгам форинт акшаны чарыгдаан. Хөлдүң мурнуу ужунда «Биче Балатон» дээр кылымал суг хөөлбээ тургускан, ында Балатонче кирип чыдар Зала хемниң суун чайгаар арга-биле арыглап турар. Биче хемчээлдиг каш-даа суг хөөлбектери эрик кавыларының өске-даа районнарында көстүп келген. Арыглаар тудугларның күчүзүн дыка улгаттырган, 75 муң кубометр чедир суглар хүн бүрү оларны таварты эртер. Ол сугларны ол хире хынамчалыг арыглаанының соонда безин ук сугларны суг мөөңнеп чыыр өске бассейннерже чорударды чаңчылчаан.

Бо чылын венгр специалистер ол хөлдү эчизинге чедир арыглаар нарын ажылды чедиишкинниг күүсеткен. Сугиуң элээн хөй кезиин кыска хуусаада-ла бадырыпкан, оон түңнелинде Балатоннуң деңнели 60 сантиметр чавызаан. Сезон ажыттынгыжеге чедир «Венгр далай» база катап часкы арыг суглар-биле дола берген.

ПРАГА

Бойдусту камгалаары — чехословак найысылалда национал комитеттерниң (улусчу эрге-чагырга органнарының) ажыл-чорудулгазының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи. Хоорайларның агаарының бокталырын эвээжедири чергелиг ындыг чугула айтырыглар оларның хайгааралында турар. Бойдусту арыг болдурарының планы одаар чүүлдерниң бедик шынарлыг хевирлериниң бот-деңзизин найысылалдың коммунал ажыл-агыйынга улгаттырарын көрүп турар. Газ дамчыдылгаларының шугумнары-биле ССРЭ-ден кирип турар совет «ак-көк одаар чүүл» маңаа кол рольду ойнаар ужурлуг.

Праганың чурттакчыларын ижер суг-биле хандырары дыка экижээн. Чоннуң кижи санынга онаашпыр суг чарыгдалы сөөлгү 15 чылда хонукта 450 литр чедир өскен.

Ногаан үнүштер олурткан шөлдер чехословак найысылалда улам калбарып орар. Сөөлгү ийи чылда прагажылар субботниктер болгаш воскресниктер үезинде чартык миллион санныг ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни тарып олурткан.

ГАВАНА

Шуурганнардан болгаш үерлээшкиннерден чурттакчы чонну база экономиктиг объектилерни камгалаарының методтарын эдиктир ажылдаар сорулга-биле Кубаның бүгү можуларынга хамааты камгалал күштери «Метеоро-86» дээр тускай өөредилге эрткен. Ол өөредилгеге үлетпүр бүдүрүлгелери, эрге-чагырганың чер-чер болгаш төп органнары, республиканың Революстуг чепсектиг күштер министерствозу, Иштики херектер министерствозу киришкен. Халапты чөгенга дыңнадырының болгаш ону кежүреринин методтарын, үерлээшкиннерден заводтарны, фабрикаларны болгаш кедээ ажыл-агый тарылгаларын камгалаарының хемчеглерин өөредилге үезинде шенеп көрген.

Хосталга ортулуунга «метеоро» өөредилгени июньда эгелээр циклоннар сезонунуң мурнуу чарышында чорутканы ол. Бойдустуң күштүг хаттарлыг болгаш урар чаъстаашкыннарлыг ол сүртенчиг күштериниң кайы хире улуг күштүүн Куба бодунга каш удаа шенеп көргени билдингир болгай.

ХАНОЙ

Вьетнамның мурнуу талазында, чурттуң кол рис тарылгалыг чери — Меконг хемниң унунда, кедээ ажыл-агыйны кооперастаары колдуунда доозулган. Мынчангаш, Вьетнам Социалистиг Республиканың бүгү девискээринде кедээде социалистиг бүдүрүлге харылзаалары бадыткаттынып тургустунган деп, Вьетнам информация агентствозу дыңнаткан.

Кооперативтер республиканың Соңгу чүгүнге чээрби беш ажыг чылдар дургузунда социалистиг кедээ ажыл-агыйның үндезини болуп келген. Кооперативчи тургузут Вьетнамга удур америк агрессияның аар-берге чылдарында бодунуң быжыын ыяк көргүзүп, Удурланыышкын дайынынга вьетнам улустуң тиилелгезиниң факторларының бирээзи болган.

Соңгу Вьетнамга социалистиг чаартылгаларның дуржулгазын чурттуң Мурнуу чүгүнүң онзагай байдалдарынга дүүштүр чедиишкинниг ажыглаан. Меконг унунга кооперастажылгага белеткел үезинде черни деңкылдыр хуваагаы. Мурнунда чери чок чораан 400 муң ажыг тараачын арендаторлар рис тарыыр 364 муң гектар шөлдү алган.

ПХЕНЬЯН

Корей Улус-Демократтыг Республиканың рис тарылгалыг черлеринде чурттуң ол кол аъш-чем культуразының рассадаларын олуртуп эгелээн. Чер ажылдыглар ол ажылдарга баш удур ыяк белеткенген. Ажыл-агыйларга техниканы баш бурунгаар эки септеп ап, ристиң бедик шынарлыг рассадаларын алырынче эң улуг кичээнгейни салган.

Бо ажылдарны машиналар дузазы-биле чорудар апаар шөлдер бо чылгы тарылга үезинде дыка калбарар. Рассадалар олуртур агрегаттарны эрткен чылдаазындан 40 хуу хөйнү чыл эгезинден бээр кедээже чорудуп берген.

(СЭТА).

ЭСКИПУЛАСКА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Гватемаланың шыргай аргаарының арызында чаштынган Эскипулас хоорайжыгаш Сальвадор болгаш Гондурас-биле кызыгаар белдиринде турар. Оон амыдыралы бөгүн хайнышкынныг. Хөй санныг аалчылар бажыңнарын, ресторанарны, оруктарны септеп-селээн. Эскипуластың, оон-биле кады бүгү Төп Американың чурттакчылары ол диптиң болгаш Панаманың күрүне баштыңнарының бөгүн, май 24-те, эгелээр ужуражыышкынын четтикпейн манап турган.

Гватемаланың бо чылдың январь айда шериг эрге-чагырганың орнун ээлеп солаан хамааты чазааның саналы-биле ужуражыышкынны аңаа кылыр. Гватемаланың чаа президентизи Сересо Төп Американың политиктиг ажылдакчыларының арызында көскү кижи апарган. Ол христиан-демократтыг партияны төлээлеп турар. Гватемаланың ук девискээрге мессилдежиишкиннерниге кая-даа хамаарышпас турушту ээлээрин ол чаңгыс эвес удаа медеглеп, АКШ-тың холгаарлаашкыны чокка ында чыгдынган берге айтырыгларны шиитпирлээринче кыйгырып турар.

Сересо албан-дужаалынга кирген дораан-на СЭТА-ның корреспондентизин бодунуң өргээзинге хүлээп алган. Гватемаланың даштыкы политиктиг угланыышкынының дугайын чугаалааш, Сересо, ол чурт хамыктың-на мурнунда Төп Америкага тайбыңны катап тургузары, ол девискээрге экономиктиг интеграцияны боттандырары, Төп Американың ниити рыногунуң ажылын катап эгелээри дээш демисежир апаарын онзалап айыткан. Төп Американың ниити рыногу Сальвадор биле Гондурастың арызынга кызыгаар дайынының, Никарагуаның кызыгаарларынга үргүлчүнүң чепсектиг өнчүк-чөңгээлээшкиннериниң, Американың Каттышкан Штаттарының талазындан экономиктиг кызамдаашкыннарының болгаш диверсияларының түңнелинде бодунуң мурнудагы ужур-дузазын чидиргени билдингир. Президент ол ышкаш төп-америк парламентин — политиктиг болгаш экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң хүлээлгезин алыр ужурлуг органны тургузарының идеязының дугайын база чугаалаан. Төп Американың шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларын Никарагуаның киржилгези чокка көөрү болдунмас апаарын Сересо база демдеглээн. Никарагуаны Вашингтон чааскаанзырадып, чызамдаарын болгаш Сандиножу улусчу революцияны күш-биле узуткаары-биле чылдагаан үндүрер дээш ону ол девискээрниң өске чурттары-биле мессилдежиишкинче албадаарын оралдажып турар.

Эскипуласка ужуражыышкынга мындыг үш кол айтырыгны чугаалажып көөр: контадор бөлүүнүң ажыл-чорудулгазы, төп-американчы парламентини тургузары болгаш чамдык экономиктиг айтырыглар.

Контадор бөлүүнүң дугайында айтырыгның хүн чурумунуң бир дугаарында турары таварылга эвес. АКШ-тың аңаа удур туружунуң уржуундан ол бөлүктүң ажыл-чорудулгазы сөөлгү үеде элээн кошкааган. Оон ажылының кол-ла сорулгазы — бөлүк кежигүнү чурттарның ажылдап кылганы «Тайбың актызынга» үндезилээш, Төп Америка девискээрин даштыкы шериглер турбас зона болдурары турган. Дыка хөй политиктиг ажылдакчылар оон ол эчис сорулгазының чедип алдынып болурунга чигзиниишкинин илередип турар апарган.

Контадор бөлүү моон-биле ам үш чыл туруп келген. Оон чогумчалыг базым бүрүзүнге-ле Рейганның администрациязы никарагуа-гондурас кызыгаарга чөңгээлиг үүлгедиишкиннери-биле, Никарагуага удур шериг, политиктиг болгаш экономиктиг агрессиязы-биле харыылап келгени билдингир болгай.

Эскипуласка ужуражыышкынның мурнунда сандиножу чазакты «хедер кылдыр» көргүзерин, Төп Америкада кризистиң чидигленгенин аңаа онаажтырарын оралдажып, АКШ ээлчеглиг пропагандистиг кампанияны эгелээн. Ол кампанияның сорулгазы — дээди деңнелге ужуражыышкынга Никарагуаны киириштирбейн, аңгылаары. Оон-биле кады ол кавының чурттарын сонуургадып турар экономиктиг чугула айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээринге шаптыктаарынче Вашингтон чүткүп турар. Ынчалза-даа АКШ-тың талазындан күчүлүг албадаашкын турбуже, Төп Американың чурттарында чурттакчы чоннуң янзы-бүрү кезектери экономиктиг интеграция, Никарагуа-биле садыг талазы-биле кады ажылдажылганы калбартыры, даштыкы өре айтырыгларын кады шиитпирлээри дээш демисежип турарлар. Гондурастың экономика министри Пантингниң Никарагуага чоокта чаа аян-чоруу ону херечилеп турар. Коста-Риканың чагырыкчы бөлүктери Никарагуа-биле кедээ ажыл-агый талазы-биле кады ажылдажылганы калбартырынга сонуургалдыын илередип турар. Гватемаланың хуу секторунуң хөй кижилиг делегациязы Манагуага чораан. Никарагуаның күрүне болгаш хуу секторларының удуртулгазы-биле үре түңнелдиг чугаалажыышкыннарны чорутканы.

Оон-биле кады, АКШ-ка куткүткен Гондурастың болгаш Сальвадорнуң реаксылыг бөлүктери Никарагуага хамаарыштыр өжээнниг хөделиишкиннерин соксатпайн турар. Чижээ, апрель айда Гондурастың ийи шериг катери Никарагуаның Потоси деп портун боолаан. Гондурастың шериг кезектери кызыгаар чоогунга боо-чепсектиг мессилдежиишкиннерни чаңгыс эвес удаа чөңгээлеп чорудуп келген. Гондурастың президентизи Аскона чөңгээлиг чулчуруушкуннарны кылып турар. Чижээ, национал радиога болгаш телевидениеге интервьюзунга гондурас шериглерин Никарагуаның «агрессиязын» ойтур шаварынче кыйгырып, АКШ-биле шериг дутуржулгаларынга бодунуң чазааның шынчызын онзалап демдеглээн. Никарагуадан кыжаныышкынны ойтур шавары-биле Гондураста туруп турар америк шериглер Никарагуа-биле кызыгаарлашкак Грасиас-а-Дьос болгаш Оланчо департаментилерде боол турар чөңгээлиг шериг өөредилгелериниң чаа чадазын белеткээрин амгы үеде дүргедеди берген. «Өөредилге операциялары» деп чылдак-биле Никарагуаның кызыгаарындан беш километр черде 16 муң америк болгаш гондурас солдаттарны мөөңнээр деп турар. Пентагонунуң албан ёзузу-биле медээлерин ёзугаар алырга, «оларның айыыл чок чоруунга» кыжаныышкын тургустунуп келир таварылгада ёзулуг дайынчы хөделиишкиннерни эгелээринге дужаалды АКШ-тың шериглери алган.

Никарагуага удур калчаалыг кампанията ол чоок-кавыда АКШ-тың шынчы эвилелчизи — Сальвадорда ёзу-чурум каттышкан. «Сальвадорнуң партизаннарынга шериг талазы-биле деткимчени көргүзүп турар» деп сандинножу чазакты буруудадып, Мексиканың «Эксельсиор» солунунга интервьюзунга Сальвадорнуң даштыкы херектер министри Кастильо Никарагуага удур чөңгээлээшкиннерни кылган. Ак бажыңның айтышкыны-биле Сальвадор ёзу-чурумнуң баштыңы Дуарте Эскипуласка болур ужуражыышкынга Вашингтоннуң албадаашкыны-биле бижип алганы Төп Америкага байдалды таарыштыр шиитпирлээринге бодунуң «төлевилелин» база катап киирерин оралдажып турар.

Никарагуага хамаарыштыр найыралдыг эвес турушту Коста-Риканың эрге-чагыргалары база ээлеп, Никарагуаның боо-чепсектиг контрреволюциязынга деткимчени көргүзүп турар. «Вос де Никарагуа» радиостанцияның дыңнадып турары-биле алырга, амгы үеде Коста-Риканың девискээринде үш муң хире сомосажы дээрбечилер шериг белеткелин эртип турар. Коста-Риканың кызыгаар чоогунда зоназында Никарагуаның девискээринче халдаашкыннарга киржиринге хөлезиленикчилерни чыып ап турар ТРЭ-ниң агентилери ажылдап турар.

Эскипуласка ужуражыышкынның белеткели дүвүреңчиг болгаш айыылдыг байдалда эрткен. Ол эң чугула шуулганны болдурбазы-биле АКШ-ка деткиткен ол кавының реаксылыг күштериниң оралдажыышкыннары буураан.

(СЭТА).
Манагуа.

КАИ дыңнадыы

ОРУК ДҮРҮМҮН САГЫЫР

Эрткен он хонуктуң түңнелин республиканың КАИ ажылдакчылары үндүрген. Бо үениң дургузунда автотранспорттуң озал-ондаа 17 катап болган, оон түңнелинде 2 кижи амызындан чарылган, 24 кижи кемдээн. Ол аварияның 5-ин ээзирик чолаачылар кылган.

Май 10-дан 20-ге чедир үеде ээзирик чораан 23 чолаачыны Кызыл хоорайга туткан. Оларның арызында Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунда чолаачы Ч. Дугар-оол база бар. Ол май 12-де бодунуң хуу машиназын ээзирик башкарып чораш, КАИ ажылдакчыларынга туттурган. А Телерадиокуркомнуң чолаачызы В. Ооржак УАЗ-469 маркалыг албан чериниң машиназын май 17-де, кежээ ээзирик башкарып чораан. Кая-даа ажылдавайн турар С. Петровтуң дээрзи май 18-те хоорайның Кочетов кудумчузунга хуу машиназын ээзирик мунуп чораан.

Мурнуку дыңнадыгларга ээзирик машина башкарарга айыылдыг халапка чедирер дээрзин бижип турган бис. Оон бадыткалын бо он хонуктарның түңнели көргүскен. Май 18-те Ак-Дуурак — Кызыл-Мажалык арызының оруунга чолаачы С. Салчак машиназын ээзирик башкарып чораш, ГАЗ-53 маркалыг машина-биле үскүлештирген. Оон түңнелинде бир пассажир ол черинге өлген.

Орук дүрүмүн сагывас, кайы-хамаан чок дүрген чоруур чоруктарның уржуу улуг. Оон бадыткалы бо: май 15-те Кызылдың № 2 АТБ-зының чолаачызы А. Монгуш Хандагайты биле Чадаана арызының оруунга «ЗИЛ» маркалыг машина-биле үскүлешкен. Оон түңнелинде машиналарның кайызы-даа үрелген, 8 кижи кемдээшкинге таварышкан.

Эрткен он хонуктуң түңнели чамдык чолаачыларның чурум чогун, техника башкарарга харысалганы медерел билбезин көргүскен. Ынчангаш кижизидилге ажылын чер-черлерге күштелдирери эргежок чугула.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Виктор Васильевич Китайкин Кызыл хоорайда «Алёнушка» садиктиң уруглары-биле.

Бо хоочуннуң дайынчы оруу Москва хоорайның камгалалындан эгелээн. Ол Совет Эвилелинче халдаан фашистерни чылча шаварынга эрес-маадырлыы-биле киришкеш, хөй-хөй орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Ол аныяктарны совет патриотизм база интернационализм ёзузунга кижизидеринге идепкейлиг киржип, оларның-биле ужуражылгаларга барып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның харылзаа ажылдакчыларының солун программалыг концертиниң үези. Тываның найысылалының харылзаа ажылдакчылары чайлыг үелеринде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылынга идепкейлиг киржип, хоорайның көрүлдезинге уран талантылыын көргүзүп, шаңнал-макталга киргеннер. Ында бот-тывынгыр уран чүүл коллективи хоорай организацияларынга барып, солун концерти-биле аян тудуп, ойнап турарлар.

1986 чылдың Ленинчи шаңналдың лауреады

Василь БЫКОВ: «Дайын дугайында шын төнчү чок...»

— Ном бижииринге материалдарны чыыры меңээ ындыгла кончуг негеттинмес. Ол мээң сагыш-сеткилимде. Бижигилээним бүгү-ле чүүлдер херек кырынга болгулаан болуушкуннар-дыр — деп, Василь Быков чугаалаар.

Ада-чурттуң Улуг дайыны төнгенден бээр дөртен ажыг чыл эрткен болза-даа, чогаалчы ол дугайында биживишаан. Дайын үезинде адытжы взвод командири чораан, дайынның эгезинден төнчүзүнге чедир фронтучу орукту эрткен. Дайын дугайында ол он беш тоожу бижээн. Ооң сөөлгү чылдарда бижээни «Айыылдың демдээ» (1983 чыл) деп тоожузунга Ленинчи шаңналды тывыскан.

— Дайын дугайында чүге бижиир силер? — деп, Василь Быковтан улус бо-ла айтырар.

— Өлүрткен салгалдың төлээлекчизи кижи-дир мен... Дайын дугайында ылаптыг шын чер кырында амылыг бүгү-ле чүвени чүмү-биле чок кылырынга кыжанып турар ядролуг угаан-сарыыл чок халапка удур, тайбың дээш кижилерниң чаныш-сыныш чок демиселинге барааң болур ужурлуг.

Василь Быков 1924 чылда ынды-бетиң арга-арыг болгаш хөлчүгештер бүргээн белорус суурга төрүттүнген. Он беш харлыында уран чүүл училищезинге кирген, а он чеди харлыында фронтуже чорупкан. Чадаг шериг училищезин 80 оолдар-биле ооң кады ынчан дооскан оолдардан чүгле дөрт кижи дириг арткан деп, ол сактып чугаалаар.

— Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында дыка-ла хөйнү бижээн болдур ийин. Ынчалзажок дайын дугайында бүгү шын ам мооң-биле төдү бижиттингени бо дээш соксап каап болбас бис, ол дугайында шын төнчү чок — деп, Василь Быков чугаалады.

Дайын үезинде кижи өлүг-дириглиң ийи аразынга чоруур, ындыг берге, хылдың кыры үеде кижиниң эки-багай талалары илерээр. Василь Быковтуң тоожуларындан ол бүгү илереп келир.

Чижээлээрге, «Обелиск» деп тоожуда башкы Алесь Мороз партизан отрядынга чоруп тургаш, ооң өөреникчилерин фашистер тудуп алгаш, барган деп, ол билип каар. Башкызының кайгаазын сөглеп беринтер болза, дириг артар силер деп оларга аазаан. Эжелекчилерге эки тура-биле чеде бээрге-даа, уругларны олар дөмей-ле дириг арттырбас деп чүвени биле тура-ла, фашистерге ол боду чеде бээр. Өөреникчилеринге таваржыр өлүмнүг ол халаптың чедирин чүден-даа чалданмайн, амы-тыны-биле кады үлежир дээш ооң ынаар чорутканы ол. Оон өске шилилге чок, хамааты хүлээлгезин ол шак ынчаар медерел билген.

«Сотников» дээр тоожузу дыка солун, ону ёзугаар «Үнүүшкүн» деп киноңу тырттырган, ук фильм делегейниң дыка хөй чурттарын эргээн. Ында Сотников биле Рыбак дээр ийи разведчик бар. Өлүртүр бе азы Төрээн чурттуң мурнунга өскерликчи болур бе деп айтырыг тургустунуп келир. Сотников быжыг тура-соруктуг, чонунга бердинген, эрес-дидим кижи болуп илереп келир.

Чогаалчының чамдык тоожулары дайын үезинде хүн бүрүнүң амыдыралының дугайын чугаалап турар.

— Дайын үезинде өлүм-чидим, ыы-сыы, качыгдал-кударал-биле долдунган хүн бүрүнүң амыдыралы — кижиге эң-не аар-берге шылгалда — деп, Василь Быков бадыткаар.

«Ооң чогаадыкчы ажылы — чонунуң амыдыралы, ооң аар-берге амыдыралы, бөгүнгү амыдыралы-дыр» деп, Быковту билир белорус база чогаалчы Алес Адамович ооң дугайында ынчаар чугаалаан. Ол дугайын «Айыылдың демдээ» деп тоожудан тодаргай билип алыр бис.

Белорус тараачыннар, улгады берген ашак-кадай Петрок биле Степанида оларның салым-чолун ук тоожуда бижээн. Оларның быжыг туруштуун дамчыштыр чонунуң хосталга, келир үе дээш чүге-даа дужүп бербес маадырлыын, чаңгыс эп-сеткилдиин көргүскен.

— Амгы үениң номчукчузунга дайын дугайында чогаалдың ужур-дузазы чогум чүдел? —деп, Василь Быковтан улус бо-ла айтырар.

— Хамыктың мурнунда чаа дайынны болдурбазында. Ону бүгүдеге угаадыры чугула деп бодаар мен. Эрткен халаптың коргунчуг уржуун уттуп болбас херек — деп, ол харыылаар.

Николай НАЗАРОВ. (ПМА).

ЧУРТТАЛГАВЫС ЧЕЧЕКТЕРИ

Сарыым, дыңна, бөгүн сеңээ
Сагыжымны сөглеп берейн.
Салымывыс оруктары
Чайгы кежээ каттышты чоп.
Ынакшылдың хайыралы
Ынаныштыг быжыг дөзү
Амыдырал уламчылаар
Ажы-төлдү чаяап берди.
Чулук тыртып өзүп орар
Часкы шагда анай-хаак дег,
Чуртталгавыс чечектери —
Чаштарывыс чараштарын.
Тайбың өйде төрүттүнген,
Тадыладыр каттырышкан,
Чаржып ойнап ыймакташкан
Салгалывыс омакшылдыын.
Аалывыста дөрде сыңмас
Ажы-төлдер хөглеп турда,
Аас-кежик бистен калбас
Амыдырал үстүп төнмес.

В. ЧОПТУН-ООЛ.

ДИИСПЕЙ БИЛЕ КҮСКЕ
(БАСНЯ)

Күске оглу ажык шөлге
Кудуженнеп чемнеп чорда,
Кээргел чок чазый Диispей
Кедеп келгеш шурай берген.
Кадаар тенниг холун сунгаш,
Каккалакта былдай дүшкен.
Хензиг күске ыскарган дег,
Херим алды кире берген.
Чылыг ханны оскундум дээш,
Чылганып каап турган
Диispей
Карак чивеш, аразында
Калдар ытка хердирип каач.
* * *
Күске оглун чемнептер дээн
Күзелдиге диспей четпээн.
Хоптак сеткил база ындыг
Холга кирер, аяа долар.

А. ОНДАР.

ТЫВЫЗЫКТАР

Соңгаар-бурунгаар чорукгу
Соондан келген изи чок
Эдербейден үнгеш.
Эътке-чагга дужер.
(Баажызы эдилелде).
* * *
Авамның даарап берген
чанчыын
Назыным иштинде көрүп
чададым.
(Баажызы кижиде).
* * *
Салаа-салаа садыргай
Сайын мөге тырыкы.
Дөң-дөң дөңгүлчек
Дөнен инек кажаалыг.
Ийи арнывыс көрүшпээн.
* * *
Бот кызым олура боозадым.
Үш алышкының экти деп.
(Баажызы эдилелде)
* * *
Ишти чарык, арны каас.
Сен тарийги, мен тарийги

А. ТОЙЛУ, С. ДОСПАН.

ХАДЫҢ МОЧУРГАЛАРЫ

Хадың мочургаларын чазын эрте, өзүлдези эгелевээнде, хөөй бергенде эмге ажыглаары-биле чыып алыр. Оларны 25—30 градус температурага кургадыр. Кургадып каан мочургаларны 50—100 граммнап хаптааш, аптекаларда садып турар.

Хадың мочургаларында эфирлиг үс, витаминнер (аскорбин болгаш никотин кислоталары, каротин), флавоноидтер, сапониннер болгаш биологтуг активчи бүдүмелдер бар. Мочургаларны хайындыргаш хандызы суксун белеткеп болур. 10 грамм мочурганы хоюдур соктааш, 200 миллиграмм хайындырган суглуг сакпыңче каап алыр. Ол баалыныңт сакпыңны хей үнмес кылдыр дуглааш, хайнып турган изиг суглуг банкага 15 минутада тургузуптар. Оон эскеш, 45 минутада соодур салыптар. Кажан ол соотап соонда, дөрт каът марляга шүүп алыр. Шүүгел хандыга баштайгы 200 миллиграмм хемчээлинге чедир кайындырган суг немээр.

Ону анаа суксун кылдыр база белеткеп ап болур. 10 грамм мочурганы 200 миллиграмм сугга каттааш, банкада хайындырып каан сугга 30 минутада тургузуптар, ол белен апаарга, 10 минута дурнуктур салыр.

Белеткээн суксунну болгаш хандыны соодукчуга ийи хүнден эрттир шыгжап болбас.

Хадың мочургаларының хандызын сидик ылгалдырарынга, ыжар болгаш цистит аарыглыг улуска чемненген соонда улуг шопулактап, хүнде 3-4 катап ижерин сүмелеп турар. Ынчаар 7-10 хонукта эмнеир. Даргазында неделя хире дыштанган соонда баштайгы ышкаш эмненирин катаптаар. Бүүректериниң хоочураан дегдиришкиниг нефрит болгаш пиелонефриг аарыглыг улуска хадың мочургаларының хандызын болгаш суксунун ижиртпес. Чүге дээрге хандының чуксуг бүдүмдери бүүректериң тканьнарынга хуулдуруушкунну болдура бээр.

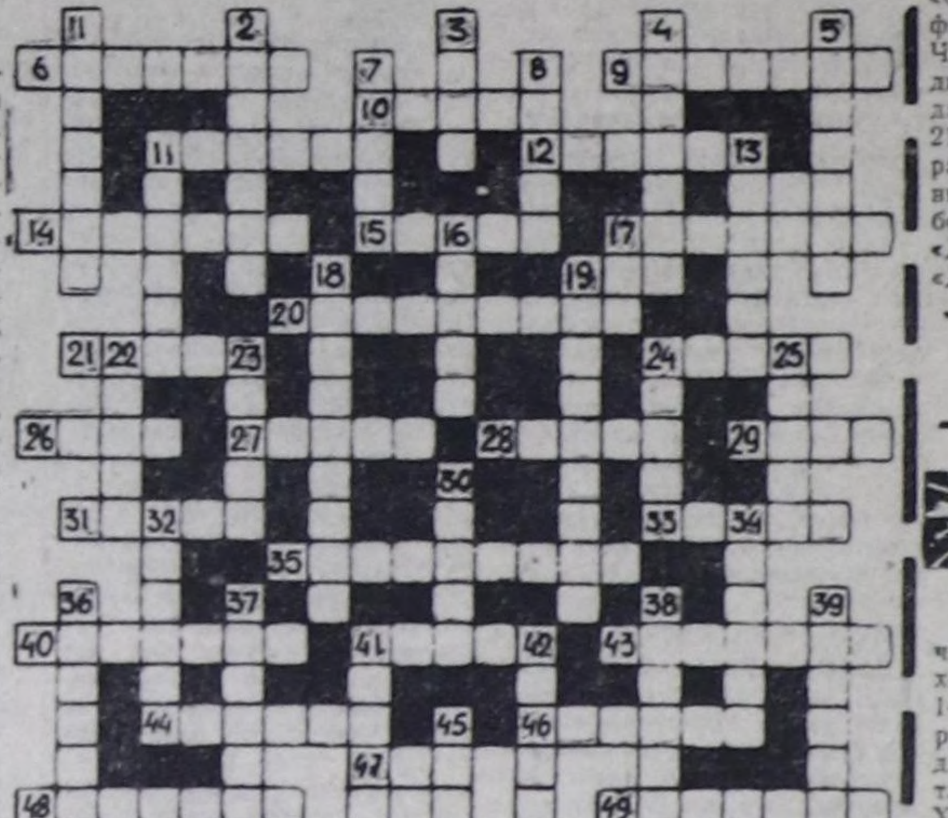
Хадың мочургазы өт ылгалдырар шынарлыг. Ону даштаган өт, холецистит, холангит аарыгларын эмнээринге ажыглаарын сүмелеп турар. Хандыны чемненген соонда 15-20 минута болганда чылыы-биле столовая шопулааның иштин хүнде 3-4 катап ижер. Ынчаар 3-4 неделя эмнеир. Мону аргалыг-ла болза, өт ылгалдырар өске эмнер-биле аралаштыр ижерге ажыктыг.

Ыжык аарыглыг улус ижер соданы хандыга элээн ээлдерип алыр. Хандыны бронхит, грипп, пневмония болгаш тыныш оруу аарыглыг улуска ижерин сүмелеп турар. Ону чем соонда хүнде 3-4 катап улуг шопулактап ижер. Оон биле 10 хүн дургузунда эмнеир.

Ангина, хоочураан тонзиллит, тыныш оруунуң күштүг халдавырлыг, фарингит, ларингит аарыгларынга хадың мочургаларының хайындырган суун аас, думчук чайып, чүүрунга ажыглаар. Бир эвес аарыг күштүг болза, ол суг-биле 2-3 шак болгаш-ла 3-4 хүн, а хоочураан болза, хүнде үш катап чайып эмнээр.

Э. САПОЖНИКОВА, эмчи.

КРОССВОРД

Доора дургаар: 6. Мурнуу-Чөөн Азияда хоорай. 9. Тыва хөгжүм херексели. 10. Куш. 11. Хөгжүм херексели. 12. Харылзаа ажылдакчызы. 14. Ногаа аймаа. 15. Хакас автономнуг областа хоорай. 17. Африкада күрүне. 20. Англияда хоорай. 21. Европада күрүне найысылалы. 24. Транспорттуң бир хевири. 26. Өлүк аң. 27. Мал чүзүнү. 28. Бөлүк бүдүрүлге черлери. 29. Хемчээл. 31. Бир Эвилелдешкен республиканың үндезин чурттакчызы. 33. Чечен чогаалдың бир хевири. 35. Эвилелдешкен республика. 40. Оожум океанда бөлүк ортулуктар. 41. Совет Эвилелиниң ужудукчу космонавтызы. 43. Орус төөгү эртемдени, нумизмат. 44. Ырының бир хевири. 46. Ортаа Азияда хөл. 47. Конгонуң бир адыры. 48. Африкада чурт. 49. Эвилелдешкен республика.

Узун дургаар: 1. Химиктиг элемент. 2. Спорттуң бир хевири. 3. В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизиниң бир маадыры. 4. Шериг эсге. 5. Малайзияда чартык ортулук. 7. Шаап халдаашкын. 8. Болгарияда курорт. 11. Мурнуу Америкада күрүне. 13. Тайга ыяжының чемижи. 16. Европада күрүне найысылалы. 18. Төп Америкада чурт. 19. Чер дугайында эртем. 22. Чер ортулуу далайда ортулук. 23. Ырактыг Чөөн-Чүкте хем. 24. Культура албан чери. 25. Фотоаппарат. 30. Автомашина марказы. 32. ССРЭ-де чартык ортулук. 34. Пакистанда хоорай. 36. Бойдус болуушкуну. 37. Турцияда хоорай. 38. Соңгу Америкада күрүне. 39. Чемиштиг ыяш. 41. Камгалал бээр. 42. Балык. 45. Европада күрүне найысылалы.

Кроссвордту В. НОРБУ тургускан.

Шоодуг

ШИРИИН КИЖИ

Албан-дужаалга олуруптканда, эргезин өскээр ажыглаар, улуургаар, каржы-хажагай, «чүгле мен» дээр ийи-чаңгыс кижилер ажылга бо-ла чыпшына бээр. Чоокта чаа бир организацияның бажынга назыхары элээн дөгүй берген, янзы-бүрү олуттарга саадап чораан бир дарганы олуртуп каан. Чоогунга кады ажылдап, чоорту таныжып келиривиске-ле, элдептиг, эки ужуру билдинмес чаңныг кижи болган. Чайжок кадында чаңы өскерлир, доктаамал эвес, үнүп-кирип чоруур аажылыг кижи болган дивес силер бе. Ооң хууда хөөңү кандыг болдур, өске улуска хамаарылгазы база ындыг. Эртен келгеш, херектенин эгелезе-ле, ажылдакчылары билир: «Кара булут диргелген-дир, хатгыр шуурган чаңнаар дээн-дир» деп чугаалажыр.

Хөңнү баксырап ажылга келгенде, чыглынар дээш чыып, шыдаттынмайн турган шыжыгынышкынын чыылганнарже чажыптар. Ол үени эки эрттирбес болза, сагындырыгны-даа, доңгулданы-даа саат чокка алыр. Килеңнээшкин кедезе, үндүр хөөгледип-даа болур. Ол үеде кыжаныглар агым суг дег аттыгар. Оол эрткеш, кижилериң хевир-дүрзүзүн, чугаа-домаан дорамчылаар, аскын дуй шавар чаңныг. Кээ ынчаар чаңчыккан, хажараан кижил деп соңуургааш, оон келген черинден айтырдым-даа. Черле шугумчулетпейн-даа чораан кижи болган. Анаа маргыыр, удур чүве чугаалаар кижи чок. А кончуушкунну кым-даа шиңмээ чокка шыдажып эртер турган. Хай чогундан ооң турамык чаңы тендеп барганы ол.

Чаңнай бергенде, канчаар ону! Чүген-суглуу уштунган аът аскымнааны дег, баарында бар чүүлдү дөгерезин батыргы дег. Хат-казыргы эрге бээрге, дээр-даа аязып, оожумнай бээр. Элдептиг, эгенниг болуушкуннар болгулаар. Шагда ажылдан чоруткан кижилерниң багы-даа чытпас, оларны ол шугумчулеп шаг боор. Албодун, аал-оранын мактаап-даа баар.

Ээлчеглиг хуралга чыылдывас. Даргавыс телефон-биле бир кижиге айтышкын берип, өскезин чула кончааш олурупкан. Ооң холу телефон-биле өртеглиг ышкаш. Келдирткеннер мырыңай ышлап каар. Оон соонда кылган ажыл ээзэш дээр кижи. Шаг-ботка чаңчаттынып-чаңчаттынып, даргавыс «кайы хире шыңгыы-дыр мен, эки билип алыңар» дээн хевир-биле олурганнарны дескиндир соок көрүжү-биле хыйыртагылаар. Үн-даа үндүрер кижи тывылбас. Ол таарзычган хөөн-биле меңээ таарышпас кижилерни кызыткан изиг демир-биле ырмазын сы шыйыладыптар кижи болбазык мен бе деп мактавып, хөрээн чайгылаар. Бодунуң каржызын негелдени шыңгыырадып турарын ол деп санаар хире.

Үе-шакты камнаар, үнген-кирген албанның-даа, амы-хуунуң-даа кижилерин эптиэвилең хүлээп алырын бодавас. Аңаа кирер дээннер манап шаг боор. Кайда келгенин, кымга кирер дээнин эки билип алырынга үе херек дигилээр.

Коллективтиң ажылдакчыларын ол «бүзүрелдиглер», «сезинчиглер» деп ылгаар. Ооң бир организациядан өскезинче шилчип чоруур «бүзүрелдиг» өңнүү бар. Кандыг ужурлуун сөөлүнде билген бис. Чүү болганын чыып бээр кижизи ол болган. Даргага ооң чедирген медээлери-биле улуска хамаарылга тургустунар болдур ийин. «Өңнүк» ажыл шагында анаа-ла кабинеттер кезип, ыңай-бээр саяктап, чугаа дыңнаалап хүнээр. «Чыраа-Шилга» деп шолалыг-даа апарган. Эң макталдыг кижи ол. Шалыңынга тускай немелдени-даа ап турар.

Амы-хууда ажылын-даа ажылдакчыларның күжү-биле, албан чериниң күсели-биле кылдыртыр. Ат-алдарынга, арын-нүүрүнге ашттатынмас хирлиг бужартаашкынны чедирип турарын эскербес-даа. Менээргелирн медээжок, билииргээри кызыгаар чок.

Бир-ле катап бижиттинген сөс чок илеткел кылыр мел, менден өөренип алыңар деп, бо-ла. Баштайында мүн-че элээн уг-шиглиг хевирлиг болган. Кезек болганда ужу-бажы билдинмес, үй-балай чүүлүн холуй-булгай дувүледип туруп берди. Эгелеп алган чугаазы эчизинге четпээн, бодалдары тоо-быдарап сандарааан. Оозундан эгенир-даа хире эвес.

Даргавыстың аажызын арнынга шугумчулеп, арай берге болза, чогуур черлерге дыңнатса деп сүме кадарымга, ынчалзыза, бодун шорун, сен аңаа дайнам-даа болбас сен деп мындыг. Чүге? Ындыг оралдажышкыннар дээш бергедеттирген бис деп, ажы-биле чугааладылар. «Мени кайда-даа билир, деткиир, деңзим аар, девиим делгем» деп ол бо-ла сагындырар.

Шугумчүлелди эки билир ирги бе деп бодааш, ажылдакчылар дарганың төрүттүнгэн хүнүн таварыштыр коллективтаң чедирген байырынга мындыг күзээшкиннерни сөглээн: чол-биле харылзааны быжыглаар, эптиг-эвилең аажы-чаңныг болур, чонуң санал-сүмезинге дааныр... Силерниң бо күзелдеринер шуптузу мээң мөзү-шынарымда бар, судалымга сиңниккен чүүлдер-дир дээн...

Үениң негелдезин угаап билгеш, чоорту эттине бээрин манап келдивис. Кордап турарчывыс бүтпес хире. Контрольдап дашкаар турар, чон мурнунга харысалгазын билбес кижилерни ам канчаарыл? Бо айтырыгны эки талаже ээлдирерин бистиң организацияның кижи бүрүзү манап турар. Бир хурал болган. Илеткелчинин кончуг шын сөстерни чугаалады. А амыдыралдан ооң сөзү адырык. Чедер-четпестерни ажы-биле көргүскеш, өске кижилериң сүмезин дыңнаардыр деп саналдадым-на. Шупту чүүлдү тө кааптым. «Канчаарыл?» деп айтырыгга харыны бир аныяк эрниң чугаазы берди: «Мойну чоонназ, бажы эзтенген кижи-дир, ажылындан дүжүрер-ле». Олурганнар чаңгыс үн-биле деткий бээрге, даргавыс аймаалы-ла калды. Чамдык шак ындыг удуртукчуларлыг коллективтерге ынчангаш сүме бериксэрим аажок ийин.

С. СОЯН.

ТААКПЫЛАВАСТАРГА ШАҢНАЛ

Осло болгаш Копенгаген хоорайларының студентилери стипендия алырын күзээр болза, (кандыг студент стипендия күзевес боор), таакпылаарын октаар ужурлуг. Ындыг дыңнадыгны кылып тура, «Нордиск контакт» журнал стипендия үлээшкинин кылып турар «Соңгу фондунуң» кежигүнери ол багай чаңчылды өөренмээн аныяк кижилерге стипендияны колдадыр бээр деп турарын медеглээннер.

Таакпылаарын эвээжедиринче угланган хемчеглер чаңгыс ол эвес. Соңгу чүктүң ол чурттарында таакпылаарын хоруурун аажок шыңгыырадып турар. «Финнэйр» дээр фирма компания чурттуң иштики шугумнарында аргыжылга кылып турар ужудукчуларга таакпылаарын шуут хораан. Оларның ол үлегерин норвегтер база өөренип көрүп турарлар. Ол үш соңгу чүк чурттарының профэвилелдериниң баштычылары кижилериң ажылдаар черлерге таакпылаарын эвээжединче угланган хемчеглер хүлээп алырын дугурушканнар.

«Дагбладет» дээр норвег солун таакпының хоразының дугайында радиога болгаш телевидениеге дамчыдылгалар дыңнакчыларга улуг салдарлыг болган, 1985 чылда эвээш-ле дээрге 100 хире норвегтер таакпыдан чарылган деп бижээн.

«СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» солундан.

ТВ

МАЙ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Сказдыныеки» фольклор ансамблиниң оюн көргүзүү. 9.05 — «Бөдүүн — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — АБВГДЕ-жигеш. 10.05 — «Кадыкшыл». 10.50 — Африканың ритмнери. Уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 11.20 — «Куйбышев хоорай». Док телефильм. 12.20 — «Эрмитаж». Бурунгунуң чеченсектери. 12.50 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 13.20 — «Булактар». 13.45 — «Илья Глазунов-биле ужуражышкын». Док. телефильм. 1 болгаш 2-ги кезектери. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 15.30 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильмы. «Шпионну хаидыкшылдар». 15.50 — «Канчаар дыштанып турар бис?». «Маршта амыдырал» деп фильм-концерт. 16.15 — «Үе болгаш бодунуң дугайында». Борис Пастернак. 16.35 — «Дем каттыжылгазы». 17.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи кинорежиссёр С. А. Герасимовтуң уран-чечен фильмнери. «Лев Толстой». 1 болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Субботада кежээ». 23.15-23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Адыш часкаашкыннарын хоораан». Док. телефильм. 8.25 — Ритмниг гимнастика. 9.10 — Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — Бистиң садывыс. 10.10 — ПУР-та болган найыралдыг армияларның спартакиадазының дугайында. 10.40 — «Ынакшылдың сыдыстары». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 12.55 — «6 дугаар дүрген чоруур поезд озалдап турар». 40 чыл болганда төрелдерниң ужуражышкынының дугайында. 15.15 — Юлия Рябинскаяга тураскааткан байдаркаларга болгаш каноэлерге эжерлиниң талазы-биле маргылдаалар. 13.45 — А. С. Пушкинниң шүлүктеринге романстарны РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Громыко ырлаар. 14.10 — «Союзмультфильм» киностудияның мультфильми. «Кежэнеш чаңынга тулчуушкун». 14.20 — «Аяы-тындан артык идегел». Он сес сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. «Шуут чажыт». 15.15 — Бүгүдеге стадион. 15.45 — Чарлалдар. 15.50 — «Тоол аалдап келген». «Тоолда баттаккара». Уран-чечен фильм. 17.10 — Суг полозунга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Австралияның шилиндек командазы, Венгрияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Тбилисиден дамчыдылга. 18.10 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сапог идиктиг диис». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — Чиик атлетикага Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. Сочиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Төөгүлүг фильм экраны». «Аза» ижээниниң тывылызы». 23.00—23.45 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Днепр».

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Агаар

Республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаъс чаар, хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 5—10 градус, чамдык районнарга 1 градус сооктап 4 градус чедир чылыыр. Хүндүс 20—22, чамдык районнарга 10—15 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас, хадывас. Агаарның температуразы дүне 6—8, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга: «День колибри» 9.30, «Ошибка молодости» 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каждый охотник должен знать» 10.00, 13.20, 15.00, «После дождичка, в четверг» 10.00, «Улочка» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жертва обмана» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Салон красоты» 14.30, 15.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Разиня» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3302.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00908